

Nacionalni operativni plan

Analiza strategija prevencije korišćenja droga u školama u odnosu na Međunarodne standarde prevencije korišćenja droga u izdanju UNODC-SZO

Nacionalni operativni plan

Analiza strategija prevencije korišćenja droga u školama u odnosu na Međunarodne standarde prevencije korišćenja droga u izdanju UNODC-SZO

Sadržaj

Skraćenice	5
1. Uvod	7
1.1 Svrha i ciljevi procene.....	7
1.2 Definicija strategija za prevenciju korišćenja droga.....	7
1.3 Metodologija	7
1.4 Ograničenja izveštaja	8
2. Analiza konteksta	9
3. Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga	11
3.1 Srednje detinjstvo (6-10 godina).....	13
3.2 Rana adolescencija (11-14 godina).....	17
3.3 Adolescencija i odraslo doba (15-18/19).....	21
4. Komparativna analiza strategija Republike Srbije za prevenciju zloupotrebe droga i Međunarodnih standarda u izdanju UNODC/SZO	26
4.1 Srednje detinjstvo (6-10) i rana adolescencija (11-14).....	27
4.1.1 Programi za razvoj roditeljskih veština.....	27
4.1.2. Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama	28
4.1.3. Programi unapređenja školskog okruženja	28
4.1.4 Medijske kampanje	28
4.2. Adolescencija i odraslo doba (15+).....	29
4.2.1. Preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju.....	29
4.2.2. Programi koji se odnose na individualne psihološke ranjivosti	30
4.2.3 Medijske kampanje	30
5. Glavni nalazi i oblasti u kojima ima prostora za unapređenje (preporuke)	31
5.1 Glavni nalazi.....	31
5.2 Preporuke	35
Aneks 1. Detaljna analiza trenutne situacije u pogledu programa prevencije koje sprovode institucije u Republici Srbiji.....	38
Aneks 2. Prikaz komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	50

Slika 1. Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga	12
Tabela 1. Karakteristike programa za razvoj roditeljskih veština	14
Tabela 2. Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama	15
Tabela 3. Programi za unapređenje školskog okruženja	16
Tabela 4. Preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju	18
Tabela 5. Školske politike o korišćenju supstanci	19
Tabela 6. Programi školskog sistema za jačanje vezanosti za školu	20
Tabela 7. Odgovor na individualne psihološke ranjivosti	20
Tabela 8. Prirodno mentorstvo	21
Tabela 9. Kratke intervencije	22
Tabela 10. Karakteristike programa prevencije na radnom mestu	23
Tabela 11. Karakteristike inicijativa u zajednici sa većim brojem komponenti	24
Tabela 12. Karakteristike medijskih kampanja	24
Tabela 13. Karakteristike mesta zabave	25
Dijagram 1. Programiranje zasnovano na dokazima	26
Slika 1. Programiranje zasnovano na dokazima	26
Dijagram 2. Analiza programa za razvoj roditeljskih veština	27
Dijagram 3. Analiza programa za lične i socijalne veštine u odnosu na standarde	28
Dijagram 4. Analiza medijskih kampanja	29
Dijagram 5. Analiza programa edukacije u cilju prevencije zasnovanih na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju	30
Tabela 14. Pregled rezultata komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji sa međunarodnim standardima i preporuke za njihovo unapređenje	36
Tabela 15. Prikaz komparativne analize programa za razvoj roditeljskih veština koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	50
Tabela 16. Prikaz komparativne analize programa za razvoj ličnih i socijalnih veština koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	53
Tabela 17. Prikaz komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji za preventivnu edukaciju na osnovu socijalnih kompetencija i društvenog uticaja i Međunarodnih standarda	57
Tabela 18. Prikaz komparativne analize programa za unapređenje školskog okruženja koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	70
Tabela 19. Prikaz komparativne analize programa medijskih kampanja koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	71
Tabela 20. Prikaz komparativne analize programa o individualnim psihološkim ranjivostima koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	73
Tabela 21. Prikaz komparativne analize programa medijskih kampanja koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda	74

Skraćenice

ESPAD	Evropski projekat istraživanja o alkoholu i ostalim drogama u školama (<i>European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs</i>)
GPS	Anketa opšte populacije (General Population Survey)
IZJS	Institut za javno zdravlje Srbije
NVO	Nevladina organizacija
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
PAS	Prevenција alkoholizma kod mladih
RS	Republika Srbija
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SZO	Svetska zdravstvena organizacija
UN	Ujedinjene nacije
UNODC	Kancelarija Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (<i>United Nations Office on Drugs and Crime</i>)

1. Uvod

1.1 Svrha i ciljevi procene

Ova procena ima za cilj da se mapiraju dostupne strategije prevencije širom Republike Srbije, naročito one koje se sprovode ili su se sprovodile u školama. Osim toga, iz ove procene treba da proistekne precizan spisak institucija i organizacija koje su aktivno uključene u sprovođenje platforme za prevenciju korišćenja droga u definisanom vremenskom periodu.

Prikupljeni podaci o strategijama za prevenciju korišćenja droga omogućići će bliže razumevanje karakteristika strategija, ciljnih grupa odnosno pojedinaca i predviđenih modaliteta realizacije. Identifikovane strategije biće upoređene sa Međunarodnim standardima prevencije korišćenja droga u izdanju Organizacije Ujedinjenih nacija za borbu protiv droge i kriminala (UNODC) i Svetske zdravstvene organizacije (SZO), što će omogućiti uočavanje nedostataka koje treba unaprediti, kako u pogledu usklađivanja sadržaja tako i u odnosu na dostupnost.

1.2 Definicija strategija za prevenciju korišćenja droga

Strategije za prevenciju korišćenja droga u školskom okruženju su metodološki ispravni i strukturisani obrazovni pristupi koji dovode do željenih ishoda, bilo u kratkoročnom, dugoročnom ili u oba smisla, u odnosu na prevenciju korišćenja droga. Obzirom da strategije za prevenciju korišćenja droga treba prilagoditi karakteristikama, okruženju i ranjivostima uzrasne grupe, mnoge strategije se prave da bi adekvatno odgovorile kroz jačanje veština otpornosti i uticanje na zaštitne faktore.

Karakteristike identifikovanih strategija za prevenciju meriće se u odnosu na postojeće Međunarodne standarde prevencije korišćenja droga, usmerene na prevenciju inicijacije u korišćenje droga i prevenciju tranzicije na poremećaje povezane sa korišćenjem droga.

1.3 Metodologija

Ova procena, čiju je izradu naručilo Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, zasniva se na komparativnoj analizi kvalitativnih i kvantitativnih podataka koje su obezbedile institucije Republike Srbije zadužene za sprovođenje programa prevencije u odnosu na Međunarodne standarde prevencije korišćenja droga u izdanju UNODC i SZO. Metodološki pristup ograničen je na kancelarijski pregled dostupnih informacija dobijenih iz širokog spektra institucija koje sprovode programe prevencije, uz razmatranje i poređenje sistema u Republici Srbiji u odnosu na Međunarodne standarde u izdanju UNODC i SZO, da bi se bolje razumeo sistem u Republici Srbiji i pronašle sličnosti i odstupanja kroz identifikaciju primera dobre prakse. Takvi uvidi su relevantni za donošenje tačnih preporuka za unapređivanje i dalje jačanje programa prevencije, uzimajući u obzir pravnu i društvenu kulturu u kojoj se sprovode.

1.4 Ograničenja izveštaja

Primetan je nedostatak podataka koji se odnose na evaluaciju strategija za prevenciju korišćenja droga, jer su u većini slučajeva ispitanici davali odgovore „da“ i „ne“ bez objašnjenja o tome na koji način i da li je evaluacija sprovedena. Povrh toga, u različitim institucijama se uglavnom sprovodi proces evaluacije (testiranje pre i posle intervencije) bez ocene uticaja strategija. U skladu sa podacima koje smo pribavili za ovu procenu, svi zavodi za javno zdravlje dostavljaju podatke Institutu za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ (IJZS „Batut“), ali retko prolaze evaluaciju. Analiza pokazuje da se održivost većine programa prevencije obezbeđuje, na primer, kroz edukaciju zaposlenih. Međutim, za veliki broj programa, ispitanici su potvrdili samo da je obezbeđena održivost, bez objašnjenja na koji način se to ostvaruje. Institucije često opisuju standarde koje prate i primenjuju tokom sprovođenja programa prevencije, a skoro polovina navodi da kao strateški pravac svojih intervencija uzima u obzir samo primarne rizike i zaštitne faktore. Prikupljeni podaci pružaju više informacija o sledećim oblastima:

- roditeljske/porodične veštine,
- edukacija o ličnim i socijalnim veštinama,
- preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju,
- medijske kampanje (i na društvenim mrežama).

Nisu dostavljeni podaci o sledećim elementima:

- programi unapređenja školskog okruženja,
- politike zadržavanja dece u obrazovanju,
- školske politike o korišćenju supstanci,
- programi u školama za jačanje vezanosti za školu,
- odgovor na individualne psihološke ranjivosti,
- mentorstvo,
- kratke intervencije,
- programi prevencije na radnom mestu,
- politike vezane za duvan,
- politike vezane za alkohol,
- inicijative u zajednici sastavljene od više komponenti,
- mesta zabave.

2. Analiza konteksta

Poslednji dostupni rezultati nacionalne ankete u Republici Srbiji (GPS) iz 2014. godine¹ pokazuju da je korišćenje psihoaktivnih supstanci (konzumiranih najmanje jednom u životu) zabeleženo kod 8,0% ispitanika u grupi od 18 do 64 godine starosti (10,8% muškaraca i 5,2% žena). Isti procenat od 8,0% pronađen je u okviru Evropskog projekta istraživanja o alkoholu i ostalim drogama u školama (ESPAD),² na uzorku šesnaestogodišnjih učenika/ca, dok je ovaj broj umereno porastao na 12,8% ako se ispituje mlađa odrasla populacija između 18 i 34 godine starosti. Nezakonita supstanca koja se najčešće koristi u svim starosnim grupama je kanabis (marihuana i hašiš). Korišćenje marihuane i hašiša (najmanje jednom u toku života) navelo je 7,7% ispitanika od 18 do 64 godine starosti (10,4% muškaraca i 4,9% žena)³ i 7% anketiranih šesnaestogodišnjih učenika/ca.⁴ Što se tiče ostalih psihoaktivnih supstanci, studije pokazuju da njihovo korišćenje nije učestalo, obzirom na procenat od 1,5% ispitanika od 18 do 64 godine starosti i 2,5% među stanovništvom 18-34 godine starosti. ESPAD studije, usmerene na šesnaestogodišnjake, pokazuju veću incidencu psihoaktivnih supstanci koje se koriste među dečacima nego među devojkicama za sve supstance, uz izuzetak sedativa bez lekarskog recepta. Povrh toga, pronađeno je da je korišćenje novih psihoaktivnih supstanci (takozvanih „legalnih“ ili „pametnih“ droga), kod mlađe odrasle populacije (18-34 godine starosti), prisutno u oko 0,1% slučajeva.⁵ Prema istraživanju „Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta“ iz 2018. godine, 10,6% srednjoškolaca prvog i drugog razreda probalo je marihuanu bar jednom u životu, dok je 6,7% njih konzumiralo tokom proteklih 30 dana (7,7% dečaka i 5,5% devojčica). Studija pokazuje da je 45,9% učenika probalo kanabis prvi put sa 15 godina, dok ga oko 2,0% srednjoškolaca konzumira (skoro) svakodnevno.⁶ U poređenju sa 30 različitih evropskih zemalja koje su učestvovala u Evropskom projektu istraživanja o alkoholu i ostalim drogama u školama (ESPAD), šesnaestogodišnjaci u Srbiji koriste marihuanu i ostale psihoaktivne supstance u manjem procentu, dok je konzumiranje sedativa bez recepta u skladu sa prosekom u svim zemljama koje su bile uključene u anketu. Mladi koji koristi psihoaktivne supstance uobičajeno probaju nekoliko različitih vrsti, što je često slučaj sa marihuanom, ostalim legalnim i ilegalnim supstancama, sedativima bez lekarskog recepta i alkoholom.⁷

Prema podacima Nacionalnog istraživanja o stilovima života stanovništva Republike Srbije 2014. godine - korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću, 72,2% ukupnog odraslog stanovništva od 18 do 64 godine starosti konzumiralo je alkohol tokom 12

1 Prva reprezentativna Opšta anketa stanovništva (*General Population Survey, GPS*) sprovedena je u Srbiji 2014. godine na uzorku od 5385 lica, starosti 18-64 godine; vidi: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/11658/GPS-Serbia.pdf>

2 European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD) 2011. Dostupno na: <http://www.espad.org/country/serbia>

3 Nacionalno istraživanje o stilovima života stanovništva Republike Srbije 2014. godine - korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću. Dostupno na: <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf>

4 European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD) 2011. Dostupno na: <http://www.espad.org/country/serbia>

5 Nacionalno istraživanje o stilovima života stanovništva Republike Srbije 2014. godine - korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću. Dostupno na: <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/Izvestaj%20srpski%20web.pdf>

6 Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, „Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta“, 2018.

7 Više detalja nalazi se na: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/11658/GPS-Serbia.pdf>

meseci pre ankete (82,1% muškaraca i 2,4% žena).⁸ Skoro svaki drugi učenik petog i sedmog razreda osnovne i prvog razreda srednje škole (44,6%), probao je alkohol, dok je 31,0% konzumiralo alkohol tokom meseca koji je prethodio anketi. Uz procenat od 25,6%, skoro jedna trećina njih se napila, od čega 31,1% mladića i 19,8% devojaka, tokom proteklih 30 dana 12,1% ispitanika konzumiralo alkohol.⁹ Stopa svakodnevnog pušenja kod odraslog stanovništva (18-64 godine starosti) iznosila je 36,4% (40,9% muškaraca i 32,0% žena).¹⁰ Studija usmerena na učenike osnovnih i srednjih škola pronašla je da je 17,5% ispitanika popušilo cigaretu barem jednom u životu, od čega su 31,5% bili srednjoškolci.¹¹ Procenat učenika koji je pušio tokom istraživanja iznosio je 11,5%, a više od polovine njih, 58,6%, svakodnevno. Većina je prvu cigaretu probala sa 15 (34,7%) ili 14 godina (25,9%).

Republika Srbija je ratifikovala i primenjuje sve glavne konvencije Ujedinjenih nacija o drogama, uključujući i Konvenciju o opojnim drogama iz 1961. godine¹² (dopunjenu i izmenjenu protokolom iz 1972), Konvenciju o psihotropnim supstancama iz 1971.¹³ i Konvenciju protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988.¹⁴

Vlada Republike Srbije donela je 2014. godine Strategiju o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021, sa pratećim Akcionim planom za period 2014-2017. Sprovođenje programa prevencije u oblasti droga spada u područje odgovornosti nekoliko ključnih institucija, među koje spadaju zavodi za javno zdravlje, škole, ustanove socijalne zaštite, policija i kancelarije za mlade. Oni su u skladu sa definisanim standardima prevencije i odnose se na sve starosne grupe: rano detinjstvo, predškolski i školski uzrast, kao i na adolescente.

Važan korak ka unapređenju procesa implementacije i koordinacije mera prevencije, bilo je uspostavljanje međusektorske Komisije za borbu protiv narkomanije u školama koja se odnosi na učenike osnovnih i srednjih škola.¹⁵ Komisija radi kroz multidisciplinarnе timove sastavljene od zdravstvenih radnika, lekara, službenika policije, predstavnika kancelarija za mlade i socijalnih radnika, koji su upoznati sa vrednostima i značajem Međunarodnih standarda. Prema podacima prikupljenim u okviru ovog istraživanja, aktivnosti koje tim treba da sprovodi odnose se na uključivanje učenika, njihovih roditelja i nastavnika u teme zloupotrebe droge, njenih štetnih efekata i kako da razviju neophodne veštine i izbegnu je. Komparativni pregled ovih zadataka i Međunarodnih standarda pokazuje da takve aktivnosti ne moraju biti u skladu sa Međunarodnim standardima, jer je njihov glavni element usmerenost na doseganje razvojnih ciljeva za svaki uzrast. Tema

8 Nacionalno istraživanje o stilovima života stanovništva Republike Srbije 2014. godine - korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću.

9 Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, „Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta“, 2018.

10 Nacionalno istraživanje o stilovima života stanovništva Republike Srbije 2014. godine - korišćenje psihoaktivnih supstanci i igre na sreću.

11 Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, „Ponašanje u vezi sa zdravljem kod dece školskog uzrasta“, 2018.

12 „Službeni glasnik SFRJ“ – Dodatak br. 2/64.

13 „Službeni glasnik SFRJ“, br. 40/73.

14 „Službeni glasnik SFRJ – Međunarodni sporazumi“, br. 14/90.

15 „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 55/05. Dostupno na: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2018/52/3/reg>

zloupotrebe i štetnih efekata droga je mala komponenta koja se odnosi na određenu starosnu grupu.

Programi i strategije su uglavnom izrađeni na način koji je prikladan za određenu starosnu grupu, dok se neki od njih primenjuju na mlade različitih starosnih grupa, koji su takođe definisani Standardima (vidi sliku 1. niže):

- srednje detinjstvo: programi koji se odnose na veštine roditeljstva / porodične veštine; edukacija o ličnim i socijalnim veštinama; programi za unapređivanje školskog okruženja; pristupi za ostvarivanje veće posvećenosti školi;
- rana adolescencija: preventivna edukacija zasnovana na ličnim i socijalnim veštinama i društvenom uticaju; politike i kultura u školama; o individualnim psihološkim ranjivostima; mentorstvo/pozitivni primeri;
- adolescencija i odraslo doba: kratke intervencije.

Kao dodatni signal posvećenosti Vlade izazovima programa prevencije i njihovog usklađivanja sa međunarodnim standardima, Ministarstvo zdravlja koje je zaduženo za koordinaciju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama, izdalo je zahtev za analizu postojećih strategija za prevenciju u zemlji, da bi ih bolje uskladilo sa međunarodnom ekspertizom.

3. Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga

Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga objavljeni su kroz saradnju UNODC i SZO, a opisuju dostupne naučne dokaze o nekoliko vrsti programa i strategija, kao i njihov zabeležen uticaj na prevenciju korišćenja supstanci. Zajednička veza za ove intervencije jeste da su one usmerene na siguran i zdrav razvoj dece i mladih i da ih osnažuju da izbegnu konzumiranje droge i normalizuju pozitivnu socijalizaciju u različitim razvojnim uzrastima, pri čemu samo nekoliko intervencija ima veze sa proširivanjem znanja o psihoaktivnim supstancama u skladu sa standardima. Programi i strategije su razvrstani po starosnim grupama, iako je veliki deo njih pogodan za primenu na više grupa, kao što se može videti na slici 1. u nastavku.

Što se tiče metodologije za praćenje i evaluaciju Međunarodnih standarda, ona obuhvata prikupljanje sistemskih pregleda stručnjaka i naučne literature, izbor sistemskih pregleda kojima se ocenjuje delotvornost strategija, kao i izbor sistemskih pregleda zasnovanih na dobroj metodologiji.¹⁶ Shodno tome, Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga u izdanju UNODC i SZO zasnivaju se na 2217 studija.¹⁷ Neki zabeleženi nedostaci naučnih studija obuhvataju činjenicu da samo 5% programa zasnovanih na dokazima prikuplja rezultate razvrstane po polu, obzirom da prednosti za devojčice i

¹⁶ Uvod u strategije prevencije zasnovane na dokazima.

¹⁷ Isto.

dečake ne moraju biti iste. Programi uglavnom obezbeđuju efikasnost, ali u manjoj meri i delotvornost, a postoji i mogućnost pojave pristrasnosti pri objavljivanju.¹⁸

Slika 1. Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga

	Pre rođenja i najranije detinjstvo	Rano detinjstvo	Srednje detinjstvo	Rana adolescencija	Adolescencija	Odraslo doba
Porodica	Prenatalne posete i posete tokom najranijeg detinjstva		Roditeljske veštine			
	Intervencije za trudnice					
Škola		Edukacija u ranom detinjstvu	Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama	Preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju		
			Upravljanje odeljenskim dinamikama		Odgovor na individualne ranjivosti	
			Politike zadržavanja dece u školama	Programi u školama za jačanje vezanosti za školu		
				Školske politike o korišćenju supstanci		
Zajednica				Politike koje se odnose na alkohol i duvan		
			Inicijative u zajednici sa više komponenti			
				Medijske kampanje		
				Mentorstvo		
Radno mesto					Programi prevencije na mestima zabave	
					Programi prevencije na radnom mestu	
Zdravstveni sektor	Intervencije za trudnice		Odgovor na mentalne poremećaje			
					Kratke intervencije	

Izvor: Uvod u strategije prevencije zasnovane na dokazima / Međunarodni standardi prevencije korišćenja droga UNODC-SZO

18 Isto.

3.1 Srednje detinjstvo (6-10 godina)

Glavne veštine koje se traže u ovom uzrastu su novonastale izvršne kognitivne i emotivno-regulatorne funkcije kao što su:

- držanje pažnje,
- kontrolisanje emocija,
- uključenost u društvo,
- delotvorna komunikacija,
- prijemčivost prema drugima,
- tačno opažanje emocija.

Intervencije koje su delotvorne za ovu uzrasnu grupu obuhvataju:

- roditeljske veštine,
- edukacija o ličnim i socijalnim veštinama,
- unapređenje školskog okruženja
- politike za zadržavanje dece u školama

Rad sa poremećajima mentalnog zdravlja

Srednje detinjstvo je specifičan period u životu deteta, kada ono postaje više vezano za školu, vršnjake i zajednicu, a istovremeno izražava sklonost da provodi manje vremena sa porodicom i da ima veću autonomiju. Stoga uloga normi u zajednici, kulture u školi i kvaliteta obrazovanja postaje sve relevantnija za emotivni, kognitivni i socijalni razvoj deteta. Međunarodne intervencije i prakse koje se odnose na prevenciju korišćenja droga (uključujući psihoaktivne supstance, duvan, alkohol, inhalante i nove psihoaktivne supstance) namenjene deci u višim razredima osnovne škole i ranoj adolescenciji uglavnom su usmerene na uključivanje roditelja i nastavnika u školama, ali politike, inicijative, kampanje i mentorstvo u zajednici, kao i intervencije zdravstvenog sektora, takođe igraju značajnu ulogu.

Izvor: UNODC obuka za donosiocce javnih politika, radionica o prirodi, prevenciji i tretmanu osoba sa poremećajima vezanim za korišćenje supstanci

Strategije koje se smatraju relevantnim za starosnu grupu srednjeg detinjstva su: programi za jačanje roditeljskih/porodičnih veština, edukacija o ličnim i socijalnim veštinama, intervencije upravljanja odeljenskim dinamikama, politike za zadržavanje dece u školama, inicijative u zajednici sastavljene od više komponenti i rad sa poremećajima mentalnog zdravlja.

Programi jačanja roditeljskih/porodičnih veština osmišljeni su da podrže roditelje dece u višim razredima osnovne škole i u ranoj adolescenciji da poboljšaju svoje roditeljske veštine kroz nekoliko jednostavnih praksi koje obuhvataju „podržavajuće stilove vaspitanja, gde roditelji postavljaju pravila prihvatljivog ponašanja, prate pomno slobodno vreme i obrasce druženja, pomažu u sticanju ličnih i socijalnih veština, i služe kao uzor”.¹⁹

Efikasnost odnosno delotvornost ove vrste programa opisana je kroz jačanje porodičnih veza; podržavanje roditelja da preuzmu aktivniju ulogu u životu svog deteta i da budu uključeni u njihovo učenje i obrazovanje; podržavanje roditelja da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; u odnosu na metodologiju sprovođenja, programi obično obuhvataju niz časova (često oko 10 časova; više u slučaju rada sa roditeljima iz marginalizovanih ili siromašnih zajednica ili u kontekstu programa lečenja kada jedan ili

19 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str.16.

oba roditelja pate od bolesti zavisnosti), koji uključuju aktivnosti roditelja, dece i čitave porodice, a sprovode ih obučeni pojedinci, često bez prethodnih formalnih kvalifikacija.²⁰

Međutim, takođe postoje neke karakteristike programa za roditelje koji mogu dovesti do nedostatka efikasnosti i/ili delotvornosti, kao što je podrivanje autoriteta roditelja, pružanje informacija koje se odnose na droge isključivo roditeljima, odnosno loša obuka zaposlenih (vidi tabelu 1. u nastavku).²¹

Što se tiče programa razvoja roditeljskih veština, evaluacijom kroz pet naučnih pregleda, došlo se do zaključka da takvi programi mogu da spreče korišćenje supstanci kod mladih, kao i da generalno opstaju srednjoročno ili dugoročno.²² Pored toga, pokazano je da su programi koje vode iskusniji facilitatori doslednije delotvorni u poređenju sa pojedinačnim časovima ili programima preko računara, a da se naročito kod rodno specifičnih programa usmerenih na majke i ćerke pokazala veća delotvornost.²³

Uz to, SZO takođe preporučuje primenu programa za razvoj roditeljskih veština u nekoliko varijanti: podrška pozitivnom razvoju, sprečavanje nasilja kod mladih, upravljanje poremećajima ponašanja kod dece i adolescenata,²⁴ prevencija maltretiranja dece,²⁵ promovisanje interakcije majki i male dece, ako je moguće najpre kroz postojeće zdravstvene programe za majke i decu koja su neuhranjena i često bolesna. Povrh toga, programi obuhvataju komponente za jačanje roditeljskih veština majki, uključujući takođe i lečenje i psihosocijalnu podršku za majke sa depresijom ili nekim drugim mentalnim, neurološkim odnosno stanjem vezanim za korišćenje supstanci;²⁶ kao i obuka za razvoj veština negovatelja za rad sa decom i adolescentima sa razvojnim poremećajima, uključujući intelektualne poteškoće i pervazivne razvojne poremećaje (uključujući autizam).²⁷

Tabela 1. Karakteristike programa za razvoj roditeljskih veština

Programi za razvoj roditeljskih veština	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Jačanje povezivanja porodice	Podrivanje roditeljskog autoriteta
Uobičajeno obuhvataju aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu	Usmerenost isključivo na dete
Podrška roditeljima da preuzmu aktivniju ulogu u životu svog deteta	Loši treneri
Podrška roditeljima da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu	Korišćenje samo predavanja kao načina izlaganja

20 Isto, str.18.

21 Isto, str.18.

22 Mejja (2012), Thomas et al. (2016), Foxcroft and Tsertsvadze (2012), Allen et al. (2016), Kuntsche (2016).

23 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 17.

24 WHO (2017), Global Accelerated Action for the Health of Adolescents (AA-HA!), Guidance to Support Country Implementation

25 WHO (2016), INSPIRE: seven strategies for ending violence against children.

26 Ibid.

27 Ibid.

Podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci	Samo pružanje informacija roditeljima o drogama da bi oni mogli da razgovaraju sa svojom decom
Organizovani tako da roditeljima bude lako i privlačno da učestvuju	
Najčešće obuhvataju niz časova (često oko 10 časova)	
Sprovode ih obučeni pojedinci, u velikom broju slučajeva bez drugih formalnih kvalifikacija	

Još jedna vrsta programa u ovoj starosnoj kategoriji su programi **edukacije o ličnim i socijalnim veštinama**, kod kojih obučeni nastavnici imaju glavnu ulogu u opremanju dece socijalnim i ličnim veštinama neophodnim za nošenje sa izazovnim situacijama svakodnevice, na siguran i zdrav način. Programi se uobičajeno sprovode sa svom decom, kroz niz strukturisanih časova i sastoje se uglavnom iz razvojnih komponenti, bez pominjanja posebnih psihoaktivnih supstanci.

Efikasnost i/ili delotvornost ove vrste programa meri se sledećim karakteristikama: unapređivanje širokog spektra ličnih i socijalnih veština; sprovode se kroz niz strukturisanih časova, često uključuju i dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori; časovi su prvenstveno interaktivni.

Negativne karakteristike intervencija mogu da obuhvataju korišćenje neinteraktivnih metoda, kao što je predavanje, kao glavnog načina izlaganja; pružanje informacija o specifičnim supstancama, uključujući i izazivanje straha; usmerenost samo na izgradnju samopouzdanja i emotivnu edukaciju.²⁸

SZO zastupa saradnju između nespecijalizovanih ustanova zdravstvene zaštite i edukacije o životnim veštinama u školama za promociju mentalnog zdravlja kod dece i adolescenata.²⁹

Tabela 2. Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama

Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Unapređenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština.	Pružanje informacija o posebnim supstancama, uključujući i izazivanje straha.
Sprovođenje kroz niz strukturisanih časova, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina.	Usmerenost samo na podizanje samopouzdanja i emocionalnu edukaciju.
Prvenstveno interaktivni časovi.	Korišćenje neinteraktivnih metoda, kao što je predavanje, kao glavnog načina izlaganja.
Sprovode ih obučeni nastavnici ili facilitatori.	

28 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str.20.

29 WHO (2012), WHO Mental Health Gap Action Programme (mhGAP) Behaviour change techniques for promoting mental health, Evidence profile.

Programi za unapređenje školskog okruženja usmereni su na nastavnike i jačanje njihovih upravljačkih sposobnosti da bi mogli delotvorno da sprovedu skup nepredavačkih postupaka u učionici sa ciljem da učenja prosocijalnog ponašanja i sprečavanja i smanjivanja agresivnog i ometajućeg ponašanja svih učenika.³⁰

Karakteristike ovih programa mogu se sažeti na sledeći način: često se sprovode tokom prvih školskih godina; uključuju strategije za odgovor na neprikladno ponašanje i prepoznavanje prikladnog ponašanja; uključuju povratne informacije o očekivanjima i aktivno učešće učenika.

Što se tiče evaluacije programa za unapređivanje školskog okruženja, jedan pregled³¹ sadrži nalaze o sekundarnim ishodima, prema kojima ova vrsta intervencije „značajno smanjuje problematično ponašanje u učionici, uključujući i jake efekte na ometajuće i agresivno ponašanje i jačanje prosocijalnog ponašanja i akademskog uspeha dece“.³²

Tabela 3. Programi za unapređenje školskog okruženja

Programi za unapređenje školskog okruženja	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Često se sprovode tokom prvih školskih godina.	Nasumično testiranje na droge.
Uključuju strategije za odgovor na neprikladno ponašanje.	/
Uključuju strategije za prepoznavanje prikladnog ponašanja.	/
Uključuju povratne informacije o očekivanjima.	/
Aktivno učešće učenika.	/
Podržavaju normalno funkcionisanje u školi, bez ometanja.	
Podržavaju pozitivni školski etos, posvećenost školi i učešće učenika.	
Pravila se definišu uz učešće svih zainteresovanih strana (učenika, nastavnika, zaposlenih, roditelja).	
Odnose se na sve u školi (učenike, nastavnike, zaposlene, posetioce, itd).	
Odnose se na sve supstance (duvan, alkohol, drogu).	
Pravila se odnose na jasno određene supstance, lokacije (školske prostorije) i/ili prilike (školske manifestacije).	
Pozitivno sankcionisanje za kršenje pravila • Pruža se ili upućuje na savetovanje, lečenje / psihosocijalne usluge. • Izbacivanje je zaista isključivo poslednja mera.	
Sprovode se dosledno/odmah, uključuju pozitivno potkrepljenje za pridržavanje pravila.	

30 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 22.

31 Oliver, 2011.

32 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 21

Na nivou politika, izrazito značajne zaštitne faktore u kontekstu korišćenja supstanci među starijim osnovcima predstavljaju **politike zadržavanja dece u školama** (kako se navodi u tabeli 3. gore), jer propisuju, između ostalog, pohađanje škole, vezanost za školu i ostvarivanje uzrasno prikladnih jezičkih i matematičkih veština.

SZO podržava uslovne finansijske podsticaje za zadržavanje dece u školama kao strategiju sprečavanja nasilja kod mladih.³³

Još jedan program za obezbeđivanje prevencije korišćenja droge među starijim osnovcima i adolescentima obezbeđuje se angažovanjem zdravstvenog sektora a odnosi se na **rad sa poremećajima mentalnog zdravlja**, obzirom da postoji pozitivna korelacija između poremećaja emocija i ponašanja i visokog rizika od korišćenja supstanci. SZO takođe preporučuje nekoliko intervencija po ovom pitanju: bihevioralne intervencije za decu i adolescente za lečenje poremećaja ponašanja; psihološke intervencije za decu i adolescente sa emotivnim poremećajima; pokretanje edukacije/ obuke roditelja pre početka medikamentozne terapije za dete kod kojeg je postavljena dijagnoza poremećaja pažnje i hiperaktivnosti (ADHD); i druge.³⁴

3.2 Rana adolescencija (11-14 godina)

Uzrasna grupa mlađi adolescenti smatra se prekretnicom.
Osnovne veštine koje su im potrebne odnose se na samoregulaciju emocija i ponašanja:

- socijalne i emotivne veštine i uspostavljanje stabilnih odnosa;
- osetljivost u odnosu na osećanja i potrebe drugih;
- razrešavanje sukoba;
- prosocijalne veštine;
- kontrola impulsivnosti.

Intervencije koje su delotvorne u ovom uzrastu su:

- roditeljske veštine;
- preventivna edukacija zasnovana na ličnim i socijalnim veštinama i uticaju društva;
- politike i kultura u školama;
- odgovor na individualne psihološke ranjivosti;
- mentorstvo.

S jedne strane, ranu adolescenciju karakteriše prvo „isprobavanje“ uloga i odgovornosti odraslih, dok s druge strane, to predstavlja vreme kada su mladi sve više izloženi lošim odlukama i učešću u štetnim ponašanjima, kao što su rizična seksualna ponašanja, pušenje duvana, konzumacija alkohola, rizična ponašanja u vožnji i korišćenje droge. Ključni zaštitni faktori za odupiranje korišćenju supstanci koje podstiču vršnjaci i potencijalno odbacivanje društva u slučaju odbijanja predstavljaju dobre socijalne veštine i faktore mentalne otpornosti i zaštite.

Jedan od programa koji ima za cilj da opremi učenike raznim ličnim i socijalnim veštinama, uključujući i sposobnost da odbiju supstance i vršnjake, jeste **preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju**. To je interaktivni program koji sprovode obučeni nastavnici koji vode razgovore sa učenicima o različitim društvenim normama i

33 WHO (2017), Global Accelerated Action for the Health of Adolescents (AA-HA!) Guidance to Support Country Implementation.

34 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 24

menjaju normativna uverenja o korišćenju supstanci, stavovima i pozitivnim i negativnim očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.

Njihova efikasnost i/ili delotvornost zasnovana je na skupu karakteristika, uključujući korišćenje interaktivnih metoda; kroz niz strukturisanih časova (uobičajeno 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; aktivnosti koje sprovodi obučeni facilitator (takođe i obučeni vršnjaci); pružanje mogućnosti da se vežba i uči širok spektar ličnih i socijalnih veština, uključujući naročito nošenje sa situacijom, veštine odlučivanja i otpornosti, naročito u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj na percepciju rizika povezanog sa korišćenjem supstanci, naglašavanje neposrednih posledica; razbijanje zabluda u pogledu normativne prirode i očekivanja u odnosu na korišćenje supstanci.³⁵

Nedostatak efikasnosti i/ili delotvornosti može da bude u vezi sa korišćenjem neinteraktivnih metoda, kao što je predavanje, kao glavni način izlaganja; samo davanje informacija, naročito izazivanje straha; nestrukturisani dijalozi; usmerenost isključivo na izgradnju samopouzdanja i emotivnu edukaciju; rad samo na etičkim/moralnim odlukama odnosno vrednostima; korišćenje svedočenja bivših korisnika droge.³⁶ SZO takođe preporučuje da se programi zasnivaju na komponentama socijalnog i emotivnog učenja.

Tabela 4. Preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju

Preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Korišćenje interaktivnih metoda.	Korišćenje neinteraktivnih metoda, kao što je predavanje, kao glavni metod izlaganja.
Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uobičajeno 10-15) jednom nedeljno.	Samo pružanje informacija, naročito izazivanje straha.
Sprovodi obučeni facilitator (uključujući takođe obučene vršnjake).	Zasniva se na nestrukturisanom dijalogu.
Pružanje prilike da se vežba i uči širok spektar ličnih i socijalnih veština, uključujući naročito nošenje sa situacijom, veštine odlučivanja i odupiranja, naročito u vezi sa korišćenjem supstanci.	Usmerenost samo na izgradnju samopouzdanja i emocionalnu edukaciju.
Percepcije uticaja rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, sa naglaskom na neposredne posledice.	Bavljenje samo etičkim/moralnim odlučivanjem odnosno vrednostima.
Razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima u vezi sa korišćenjem supstanci.	Korišćenje ispovesti bivših korisnika droge.

Školske politike o korišćenju supstanci propisuju da „supstance ne treba da koriste ni učenici ni zaposleni u prostorijama škole i tokom školskih manifestacija i aktivnosti“.³⁷ One se mogu upotrebiti kao posebna strategija ili u kombinaciji sa drugim intervencijama

35 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 27

36 Isto, str. 27

37 Isto, str. 28.

na prevenciji, kao što je edukacija o veštinama i/ili politike u školama za promociju vezanosti za školu i/ili podržavanje roditeljskih veština i uključenosti roditelja.

Njihova efikasnost i/ili delotvornost zasnovana je na skupu karakteristika koje obuhvataju podršku za normalno funkcionisanje škole, bez ometanja; u definisanju pravila učestvuju sve zainteresovane strane (učenici, nastavnici, zaposleni, roditelji); pravilima je jasno određeno na koje se supstance odnose, kao i na lokacije (školske prostorije) i/ili prilike (školske manifestacije) na koje se pravila odnose; odnose se na sve u školi (učenike, nastavnike, zaposlene, posetioce, itd), kao i na sve psihoaktivne supstance (duvan, alkohol, drogu); odgovaraju na kršenja pravila pozitivnim sankcijama, obezbeđivanjem ili upućivanjem na savetovanje, lečenje ili druge zdravstvene i psihosocijalne usluge umesto kažnjavanjem; sprovode se dosledno i odmah, uključujući i pozitivno potkrepljenje za poštovanje pravila, dok se do sad prepoznati nedostaci odnose na praksu uključivanja nasumičnog testiranja na droge.³⁸

Tabela 5. Školske politike o korišćenju supstanci

Školske politike o korišćenju supstanci	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Podržavanje normalnog funkcionisanja škole, bez ometanja.	Uključivanje nasumičnog testiranja na droge.
Politike se izrađuju uz učešće svih zainteresovanih strana (učenika, nastavnika, zaposlenih, roditelja).	
U pravilima se jasno navode supstance na koje se odnose, kao i lokacije (školske prostorije) i/ili prilike (školske manifestacije) na koje se pravilo odnosi.	
Primenjuju se na sve u školi (učenike, nastavnike, zaposlene, posetioce, itd) i na sve psihoaktivne supstance (duvan, alkohol, droge).	
Odgovor na kršenje politika pozitivnim sankcijama obezbeđivanjem ili upućivanjem na savetovanje, lečenje i druge zdravstvene i psihosocijalne usluge umesto kažnjavanja.	
Sprovode se dosledno i bez odlaganja, uključujući i pozitivno potkrepljenje za poštovanje pravila.	

Programi školskog sistema za jačanje vezanosti za školu predstavljaju univerzalne politike i intervencije sa ciljem da se poveća privrženost i posvećenost učenika školi. Baš kao i školske politike o korišćenju supstanci, one se mogu sprovoditi nezavisno ili zajedno sa, na primer, edukacijom zasnovanom na veštinama i/ili školskim politikama o korišćenju supstanci i/ili podržavanju roditeljskih veština i uključenosti roditelja. Karakterišu ih pružanje podrške pozitivnom školskom etosu i posvećenosti školi, kao i učešću učenika.³⁹ Nalazi jednog pregleda pokazuju da programi školskog sistema doprinose sprečavanju korišćenja svih supstanci, dok je drugi došao do zaključka da je ovo tačno samo za ilegalne droge, a da nije bilo značajnih rezultata za korišćenje alkohola i duvana.⁴⁰

38 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 29.

39 Isto, str. 30.

40 Isto, str. 30.

Tabela 6. Programi školskog sistema za jačanje vezanosti za školu

Programi školskog sistema za jačanje vezanosti za školu	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Podrška pozitivnom školskom etosu i posvećenosti školi.	
Podrška učešću učenika.	

Programi prevencije koji se **bave individualnim psihološkim ranjivostima** posebno su relevantni jer su neki lični atributi, kao što je traženje senzacija, impulsivnost, anksioznost, osetljivost ili beznadežnost povezani sa povećanim rizikom od korišćenja supstanci. Programi se uglavnom sastoje od razvojnih komponenti i imaju za cilj da pomognu adolescentima da se konstruktivno nose sa negativnim emocijama, umesto da koriste negativne strategije nošenja sa situacijom, kao što je zloupotreba alkohola.

Njihove karakteristike obuhvataju korišćenje obučениh stručnjaka (npr. psihologa, nastavnika); učesnici se izdvajaju po tome što imaju određene crte ličnosti na osnovu potvrđenih instrumenata; programi se organizuju tako da se izbegne bilo kakva stigmatizacija; učesnicima se pružaju veštine kako da se pozitivno nose sa emocijama koje proističu iz njihove ličnosti; kratak niz obuka (2-5).⁴¹

Tabela 7. Odgovor na individualne psihološke ranjivosti

Odgovor na individualne psihološke ranjivosti	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Sprovode ih obučeni stručnjaci (npr. psiholog, nastavnik).	
Učesnici se izdvajaju po tome što imaju određene crte ličnosti na osnovu potvrđenih instrumenata.	
Programi se organizuju na takav način da se izbegne bilo kakva eventualna stigmatizacija.	
Učesnicima se pružaju veštine kako da se pozitivno nose sa emocijama koje proističu iz njihove ličnosti.	
Kratak niz obuka (2-5).	

Prirodno mentorstvo je još jedna intervencija predviđena za mlađe adolescente za koju je pronađeno da vodi do smanjene stope korišćenja supstanci i nasilja. Odnosi se na „odnose i interakcije između dece/adolescenata i odraslih s kojima nisu u srodstvu, kao što su nastavnici, treneri i vođe u zajednici“, koji se razvijaju kroz redovno organizovane aktivnosti u slobodno vreme.⁴² Karakteristike ove intervencije predstavljaju sprovođenje adekvatne obuke i podrške mentorima i čvrsta struktura programa aktivnosti.⁴³ Povrh toga, SZO preporučuje mentorstvo kao jednu od intervencija zasnovanih na dokazima za prevenciju nasilja kod mladih.

41 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str.32.

42 Isto, str. 32.

43 Isto, str. 32.

Tabela 8. Prirodno mentorstvo

Prirodno mentorstvo	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Pružanje adekvatne obuke i podrške mentorima.	
Zasnovani na programu aktivnosti čvrste strukture.	

3.3 Adolescencija i odraslo doba (15-18/19)

Intervencije koje su označene kao delotvorne za ove starosne grupe su:

- kratka intervencija;
- programi prevencije na radnom mestu;
- politike koje se odnose na duvan i alkohol;
- inicijative u zajednici sastavljene od više komponenti;
- medijske kampanje;
- mesta zabave.

Obzirom da su adolescenti veoma uključeni u društvo i da njihova porodica i škola prestaju da bivaju jedino značajno društveno okruženje, od izuzetnog je značaja da se naprave programi i u drugim okruženjima, kao što je njihovo radno mesto, zdravstveni sektor, mesta zabave i zajednica. Obzirom da su programi kao što su **preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju, odgovor na individualne psihološke ranjivosti, programi u školskom sistemu za jačanje vezanosti za školu,**

školske politike o korišćenju supstanci i prirodno mentorstvo koji se koriste u ranoj adolescenciji takođe primenljivi i za adolescenciju, nećemo ih ponovo predstavljati. Ostale strategije napravljene za adolescente obuhvataju: kratku intervenciju, programe prevencije na radnom mestu, politike koje se odnose na duvan i politike koje se odnose na alkohol.

Kratka intervencija je strukturisan individualni susret sa obučanim ekspertima, koji traje uobičajeno od 5 do 15 minuta. Usmerena je na pacijente koji mogu biti u riziku korišćenja supstanci, ali koji ne moraju da odluče da se prijave za lečenje. Može da se sprovodi u sistemu primarne zdravstvene zaštite ili u urgentnim centrima, ali takođe i u školama, na radnom mestu, onlajn i putem računara. Uz to, često se dopunjava motivacionim intervjuom, uključujući i razgovore o korišćenju supstanci i pružanje podrške pacijentima pri donošenju odluka.

U četrdeset osam pregleda⁴⁴ pronađeno je da ova vrsta intervencije može značajno da umanji različite oblike korišćenja supstanci, ali njihovi efekti, međutim, ne traju duže od 6-12 meseci. Intervencije putem računara i interneta pokazuju male, kratkoročne efekte u odnosu na alkohol, a ima malo dokaza za duvan i kanabis, dok se pokazalo

44 Ashton et al. (2015), Baker et al. (2012), Bertholet (2005), Carey et al. (2012), Carey et al. (2016), Carney (2012), Carney et al. (2014), Christakis (2003), Davis et al. (2017), Dedert et al. (2014), Dedert et al. (2015), Diestelkamp et al. (2016), Donoghue et al. (2014), Dotson et al. (2015), Dunn (2001), Elzerbi et al. (2015), Elzerbi et al. (2017), Foxcroft et al. (2015), Foxcroft et al. (2016), Gulliver et al. (2015), Hennessy & Tanner-Smith (2015), Hennessy et al. (2015), Jensen (2011), Jiang & Gao (2017), Kaner (2007), Kazemi et al. (2013), Landy et al. (2016), Leeman et al. (2015), McGinnes et al. (2016), Merz et al. (2015), Moreira (2009), Newton et al. (2013), Oosterveen et al. (2017), Park & Drake (2015), Peirson et al. (2016), Reavley (2010), Riper (2009), Riper et al. (2014), Scot-Sheldon et al. (2014), Scott-Sheldon et al. (2016), Smedslund (2011), Smedslund et al. (2017), Tait (2003), Tait et al. (2013), Vasilaki (2006), Watson et al. (2013), Wood et al. (2014), Young et al. (2014).

da su telefonske intervencije delotvornije, iako je veličina efekta veća kada se pružaju lično.⁴⁵ Povrh toga, kratke intervencije su se pokazale delotvornim za smanjenje prekomerne konzumacije alkohola među osobama koje imaju psihotične poremećaje. Svetska zdravstvena organizacija takođe preporučuje primenu skrininga na opasnu i štetnu upotrebu alkohola u nespécializovanim ustanovama zdravstvene zaštite, a u slučajevima kada skrining nije moguć, kratke intervencije treba sprovoditi u obliku jednog susreta u trajanju od 5 do 10 minuta. Kratka intervencija se takođe preporučuje za korisnike kanabisa i psihostimulanata.

Tabela 9. Kratke intervencije

Kratke intervencije	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Savetovanje „jedan-na-jedan“.	
Sprovode obučeni zdravstveni i socijalni radnici.	
Sprovodi se u okviru sistema primarne zdravstvene zaštite, urgentnih centara, ali u okviru programa u školama i na radnom mestu, kao i onlajn.	

Programi prevencije na radnom mestu su uobičajeno programi sa više komponenti koji sadrže elemente prevencije, politike, savetovanje i upućivanje na lečenje. Oni su posebno značajni za adolescente, jer pritisak posla pozitivno korelira sa povećanim rizikom od poremećaja vezanih za korišćenje supstanci, kojima se izlažu zaposleni, ali takođe i njihovi prijatelji, kolege na poslu i porodice sigurnosnim rizicima.

Efikasnost i/ili delotvornost ovih intervencija se postiže kroz sledeće karakteristike: razvijaju se uz učešće svih zainteresovanih strana (poslodavci, menadžment, zaposleni); garantuje se poverljivost zaposlenima; uključuju i zasnovani su na pravilima vezanim za korišćenje supstanci na radnom mestu koja definišu zajedno sve zainteresovane strane i ne obuhvataju kažnjavanje; obezbeđivanje kratkih intervencija (uključujući i na internetu), kao i savetovanja, upućivanja na lečenje i usluga reintegracije za zaposlene kojima su potrebne; uključuje komponentu jasne komunikacije; uvršteni su u druge programe koji se odnose na zdravlje i dobrobit (npr. za prevenciju kardio-vaskularnih bolesti); uključuju kurseve za upravljanje stresom; obuka menadžera, zaposlenih i zdravstvenih radnika da ispune svoje uloge u programu; uključuju testiranje na drogu i alkohol samo u okviru sveobuhvatnog programa čije su karakteristike prikazane gore po crticama.⁴⁶

45 Isto, str. 35

46 Isto, str. 38.

Tabela 10. Karakteristike programa prevencije na radnom mestu

Programi prevencije na radnom mestu	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Razvijaju se uz učešće svih zainteresovanih strana (poslodavci, menadžment, zaposleni).	
Garantuje se poverljivost zaposlenima.	
Uključuju i zasnovani su na pravilima vezanim za korišćenje supstanci na radnom mestu koja definišu zajedno sve zainteresovane strane i ne obuhvataju kažnjavanje.	
Obezbeđivanje kratkih intervencija (uključujući i na internetu), kao i savetovanja, upućivanja na lečenje i usluga reintegracije zaposlenima kojima su potrebne.	
Uključuje komponentu jasnu komunikacije.	
Uvršteni su u druge programe koji se odnose na zdravlje i dobrobit (npr. za prevenciju kardio-vaskularnih bolesti).	
Uključuju kurseve za upravljanje stresom.	
Obuka menadžera, zaposlenih i zdravstvenih radnika da ispune svoje uloge u programu.	
Uključuju testiranje na drogu i alkohol samo u okviru sveobuhvatnog programa čije su karakteristike gore opisane po crticama.	

Politike koje se odnose na duvan imaju za cilj da smanje dostupnost i pristupačnost duvana i pušenja i usmerene su na čitavo stanovništvo. Četiri pregleda⁴⁷ u ovom smislu podržavaju SZO smernice zasnovane na dokazima u okviru Okvirne konvencije SZO o kontroli duvana, koje sadrže spisak mera za smanjenje potražnje duvana. Propisane mere odnose se na cenu i takse, mere za zaštitu od izloženosti duvanskom dimu, propisi o sadržaju duvanskih proizvoda, pokazivanje duvanskog proizvoda, pakovanje i označavanje duvanskih proizvoda, edukaciju, komunikaciju, obuku i javnu svest, kao i oglašavanje duvanskih proizvoda, promociju i sponzorstva.⁴⁸

Politike koje se odnose na alkohol i intervencije formulišu se „da bi se smanjila štetna upotreba alkohola koja se definiše kao ona koja dovodi do štetnih zdravstvenih i socijalnih posledica za onoga ko pije, ljude oko njega i čitavo društvo, kao i obrasce korišćenja alkohola koji su povezani sa povećanim rizikom od nepovoljnih zdravstvenih ishoda“.⁴⁹

Inicijative u zajednici sa većim brojem komponenti odnose se na pokretanje različitih partnerstava u zajednici, okupljanje različitih aktera koji se bave zloupotrebom supstanci. Njihove karakteristike obuhvataju podršku sprovođenju politika vezanih za duvan i alkohol na lokalnom nivou; rad u različitim okruženjima u zajednici (porodica i škola, radno mesto, mesta zabave, itd.); uključivanje univerziteta radi podrške sprovođenju programa zasnovanih na dokazima i njihovom praćenju i evaluaciji; opremljenost

47 Kazemi et al. (2013), Chan and Perry (2012), Thomas (2008), Webb (2009).

48 UNODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 39.

49 Isto, str. 40.

adekvatnim obukama i resursima; srednjoročni efekat (npr. duže od godinu dana). SZO preporučuje mobilizaciju zajednice u svrhu prevencije zloupotrebe alkohola.

Tabela 11. Karakteristike inicijativa u zajednici sa većim brojem komponenti

Inicijative u zajednici sa većim brojem komponenti	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Podrška sprovođenju politika vezanih za duvan i alkohol na lokalnom nivou.	
Rad u različitim okruženjima u zajednici (porodica i škola, radno mesto, mesta zabave, itd).	
Uključivanje univerziteta radi podrške sprovođenju programa zasnovanih na dokazima i njihovom praćenju i evaluaciji.	
Obezbeđivanje adekvatnih obuka i resursa u zajednici.	
Inicijative su srednjoročno održive (npr. duže od godinu dana).	

Zbog svog potencijala da dosegnu širu publiku, **medijske kampanje** su često prve i/ili jedine intervencije koje sprovode donosioci javnih politika.

Karakteristike povezane sa efikasnošću i/ili delotvornošću ove vrste intervencije uključuju preciznu identifikaciju ciljnih grupa; solidnu teorijsku osnovu; poruke osmišljene na osnovu jakog formativnog istraživanja; jake veze sa drugim postojećim programima za prevenciju droge u kući, školi i zajednici; ostvarivanje adekvatne izloženosti ciljne grupe tokom dužeg vremenskog perioda; sprovode se sistematske evaluacije; usmerena na roditelje, jer se čini da to ima poseban efekat i na decu; ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaganje strategija za odupiranje korišćenju supstanci.

Nedostatak efikasnosti i/ili delotvornosti proističe iz mogućnosti da medijske kampanje budu loše osmišljene ili da im nedostaju sredstva, jer mogu da pogoršavaju situaciju time što će izazvati otpor kod ciljne grupe ili odbacivanje drugih intervencija i politika.⁵⁰

Tabela 12. Karakteristike medijskih kampanja

Medijske kampanje	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Precizna identifikacija ciljne grupe kampanje.	Medijske kampanje koje su loše osmišljene ili im nedostaju sredstva treba izbegavati jer pogoršavaju situaciju tako što ciljna grupa postaje otporna na druge intervencije i politike ili ih odbacuje.
Zasnovane na solidnoj teoretskoj osnovi.	
Osmišljavanje poruka na osnovu jakog formativnog istraživanja.	
Jako povezivanje sa ostalim postojećim programima prevencije droge u kući, školi i zajednici.	

50 Isto, str. 44.

Ostvarivanje adekvatne izloženosti ciljne grupe tokom dužeg vremenskog perioda.	
Sprovodi se sistematska evaluacija.	
Usmerene na roditelje, a izgleda da imaju posebne efekte i na decu.	
Imaju za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaganje strategija za odupiranje korišćenju supstanci.	

Mesta zabave, uključujući napolju i unutra, koja predstavljaju visoko rizično okruženje za rizična ponašanja, kao što je korišćenje supstanci.

Programi prevencije koji koriste mesta zabave sastoje se od više komponenti, a njihove karakteristike obuhvataju obuku za zaposlene i menadžment o odgovornom usluživanju i ophođenju sa klijentima pod uticajem supstanci; savetovanje i lečenje namenjeno zaposlenima i menadžmentu kojima je potrebno; jaka komunikacijska komponenta za podizanje svesti i prihvatanje programa; aktivno učešće organa unutrašnjih poslova, zdravstvenog i socijalnog sektora; sprovođenje postojećih zakona i politika o korišćenju supstanci na mestima i u zajednici.⁵¹

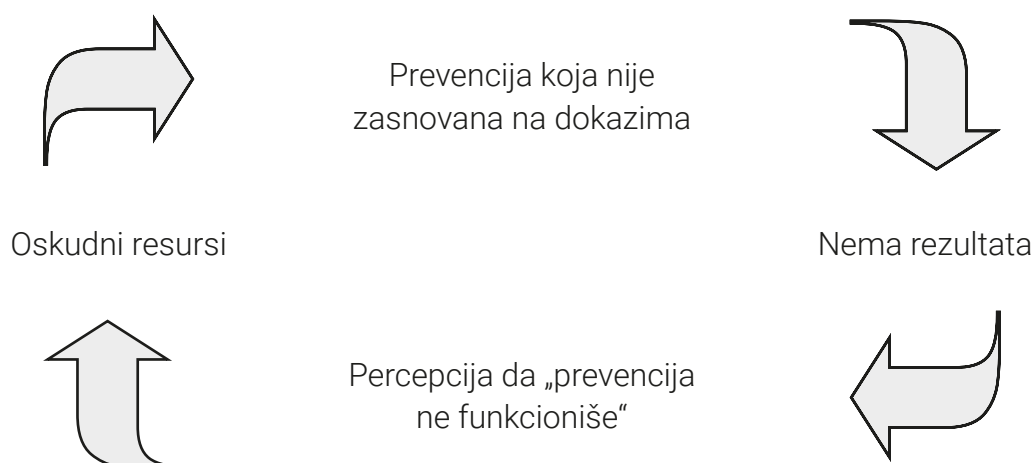
Tabela 13. Karakteristike mesta zabave

Mesta zabave	
Karakteristike koje su povezane sa pozitivnim ishodima	Karakteristike koje su povezane sa negativnim ili nikakvim ishodima
Obuka zaposlenih i menadžmenta o odgovornom usluživanju i ophođenju sa klijentima koji su pod uticajem supstanci.	
Savetovanje i lečenje za zaposlene i menadžment kojima je potrebno.	
Uključuju jaku komunikacionu komponentu za podizanje svesti i prihvatanje programa.	
Uključuju aktivno učešće organa unutrašnjih poslova, sektora zdravstvene i socijalne zaštite.	
Sprovode postojeće zakone i politike o korišćenju supstanci na mestima zabave i u zajednici.	

Pored toga, Međunarodni standardi zasnovani su na premisi da dobar program prevencije mora biti zasnovan na dokazima njegove delotvornosti i transformativnom potencijalu za krajnje korisnike (deca, adolescente i mlade). UNODC određuje da program prevencije koji nije zasnovan na dokazima njegove delotvornosti obično ne dovodi do željenih rezultata a može potencijalno imati i jatrogeno dejstvo, ako se sprovodi na osnovu približnih pretpostavki i procene da će određene intervencije dovesti do rezultata. Međutim, programi koji obuhvataju rigorozno praćenje i evaluaciju sprovođenja, pružaju priliku da se razmotri ono što je uspešno i ono što nije, i da se program usput prilagođava da bi se ostvarila bolja upotrebljivost (vidi dijagram 1. u nastavku).

51 NODC WHO International Standards on Drug Use Prevention, str. 45.

Dijagram 1. Programiranje zasnovano na dokazima

4. Komparativna analiza strategija Republike Srbije za prevenciju zloupotrebe droga i Međunarodnih standarda u izdanju UNODC/SZO

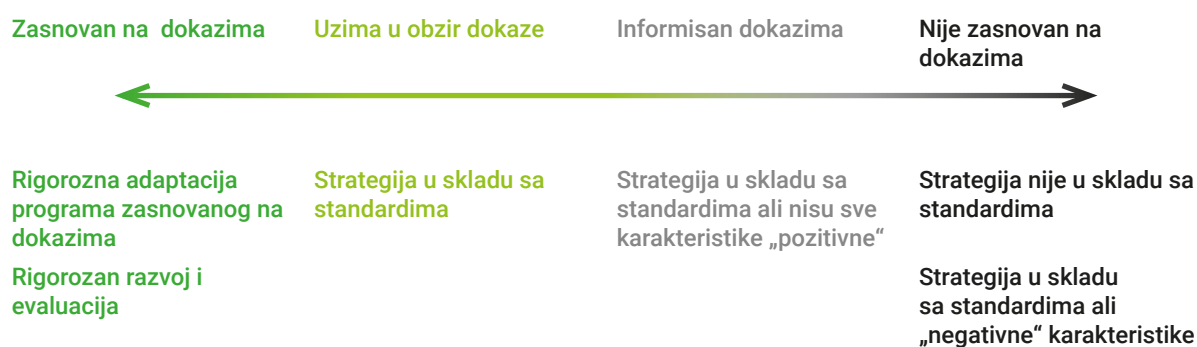
Ovaj odeljak predstavlja opštu komparativnu analizu programa prevencije u Republici Srbiji i Međunarodnih standarda prevencije korišćenja droga u izdanju UNODZ/SZO.

Ova komparativna analiza zasniva se na podacima koje je prikupilo i dostavilo Ministarstvo zdravlja Republike Srbije i odražava strategije za prevenciju zloupotrebe droga koje su se primenjivale u školskom sistemu tokom marta 2020. godine, a koje su navele relevantne institucije, organizacije civilnog društva i ministarstva.

Procena se sprovodi u skladu sa dva kriterijuma:

1. U kojoj meri program koji se sprovodi obuhvata karakteristike povezane sa pozitivnim (odnosno negativnim) ishodima.
2. U kojoj meri se program pridržava principa zasnovanosti na dokazima (vidi sliku 2).

Slika 1. Programiranje zasnovano na dokazima

4.1 Srednje detinjstvo (6-10) i rana adolescencija (11-14)

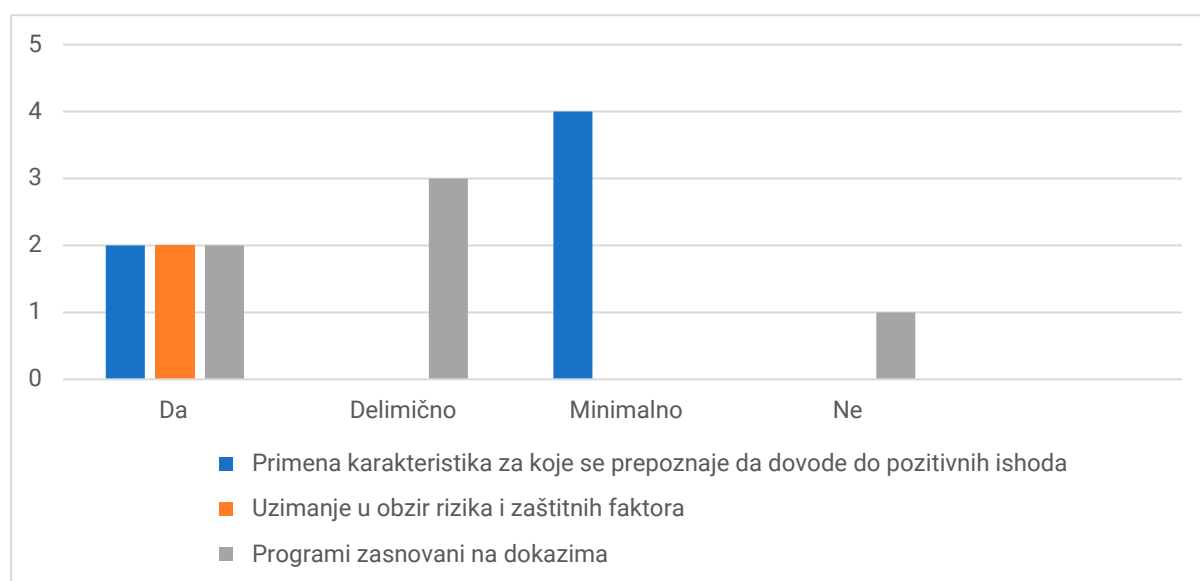
Ovaj odeljak sadrži pregled programa koji su razvijeni i sprovode se isključivo za starosnu grupu dece u srednjem detinjstvu i ranoj adolescenciji, zajedno sa procenom njihovog pridržavanja međunarodnih standarda koji su predstavljeni u Smernicama SZO-UNODC.

Ovi uzrasti su grupisani zato što programi koje sprovode institucije u Srbiji uglavnom pokazuju iste karakteristike i primenjuju iste metode.

4.1.1 Programi za razvoj roditeljskih veština

Institucije Republike Srbije sprovode ukupno šest (6) programa usmerenih na roditeljske veštine (odnosno, Program suzbijanja zloupotrebe droge u školama – Zavod za javno zdravlje Šabac; Prevencija zloupotrebe droga u školama – Sremska Mitrovica; kampanja „Škola da, droga ne“ – Zavod za javno zdravlje Valjevo; „Škola DA, droga NE“, univerzalna prevencija – Zavod za javno zdravlje Pančevo; Prevencija narkomanije u školama – Gradski zavod za javno zdravlje Novi Pazar; UNODC: „Program osnaživanja porodica 10-14“ – Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo unutrašnjih poslova). Procene ovih programa pokazuju da samo 2 od 6 ovih programa primenjuju većinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda, dok 4 primenjuju minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda i trebalo bi da unesu velike modifikacije da bi se u potpunosti uskladile sa Međunarodnim standardima. Samo dva od šest programa u potpunosti uzimaju u obzir rizike i zaštitne faktore. Samo dva programa su zasnovana na dokazima, tri su delimično zasnovana na dokazima, dok tri nisu zasnovana na dokazima (u dijagramu 2. u nastavku nalazi se pregled, a u tabeli 15. detaljna analiza po programima).

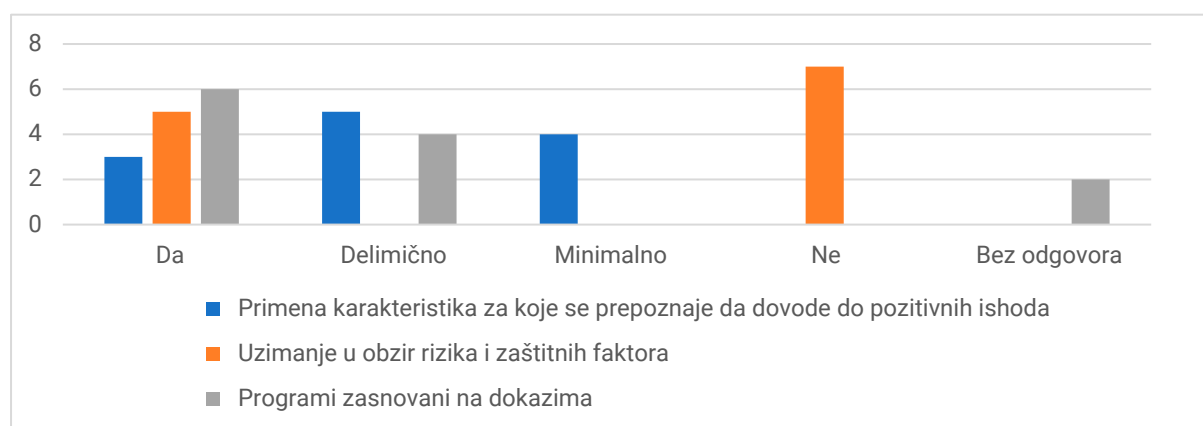
Dijagram 2. Analiza programa za razvoj roditeljskih veština

4.1.2. Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama

Dvanaest programa bavilo se razvojem ličnih i socijalnih veština u različitim institucijama u Republici Srbiji.⁵² Jedan program primenjuje sve propisane standarde koji su prepoznati da dovode do pozitivnih ishoda, dok još dva uključuju skoro sve standarde koji su prepoznati da dovode do pozitivnih ishoda. Pet od dvanaest programa primenjuje standarde delimično, a četiri minimalno. Pet programa uzima u obzir faktore rizika i zaštitne faktore, dok sedam ne uzima. Na kraju, šest programa prikuplja podatke o napretku i uspešnosti, četiri delimično, dok za dva programa nema nikakvih informacija (vidi dijagram 3. u nastavku i tabelu 16. u Aneksu).

Dijagram 3. Analiza programa za lične i socijalne veštine u odnosu na standarde

4.1.3. Programi unapređenja školskog okruženja

Tri programa bila su usmerena na unapređivanje školskog okruženja.⁵³ Ovi programi sadrže samo delimičnu bazu dokaza o napretku i uspehu programa. Dva od ovih programa primenjuju karakteristike u zadovoljavajućoj meri, dok jedan primenjuje samo minimalne karakteristike (vidi tabelu 18. u Aneksu).

4.1.4 Medijske kampanje

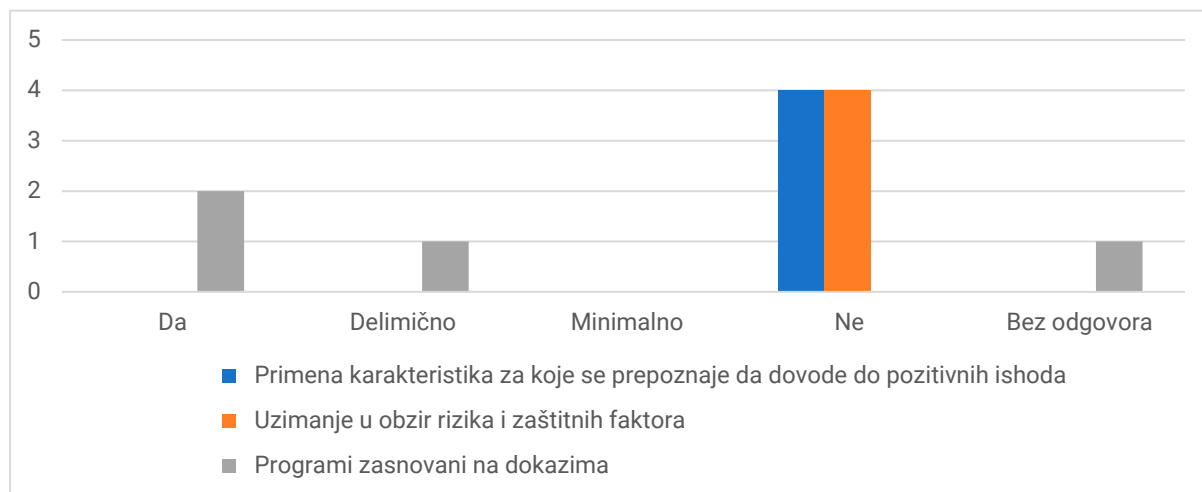
Iako medijske kampanje možda nisu prepoznate kao strategije za grupe dece srednjeg uzrasta i u ranoj adolescenciji, tokom procene pronađena su četiri programa koja uključuju medijske kampanje. Ni jedan od ova četiri programa ne sadrži karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Za dva programa se može smatrati da su zasnovani na dokazima, a jedan je delimično zasnovan na dokazima. Nije bilo

52 Ovi programi su sledeći: program „Osnove bezbednosti dece“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova); projekat „Leto na Olimpu“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova); projekat „Droga je nula. Život je jedan.“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova); „Ne uništavaj sebe – samo reci NE drogama.“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova); „Izbor je tvoj – DROGA je promašaj.“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova); Prevencija zloupotrebe droga u školama (Zavod za javno zdravlje Šabac); Prevencija zloupotrebe droga u školama (Zavod za javno zdravlje Sremska Mitrovica); „Kaži kako se osećaš“, razvoj emotivnih veština kod dece (Institut za javno zdravlje Vojvodine); kampanja „Škola da, droga ne“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo); „Zajedno do uspeha“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja).

53 Ovi programi su: Poslovi od opšteg interesa u zdravstvenoj zaštiti za programsku aktivnost (Zavod za javno zdravlje Valjevo); kampanja „Škola da, droga ne“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo); „Kreativni rad sa učenicima na prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci“ (Gradski zavod za javno zdravlje Beograd).

podataka o pristupu prikupljanju baze dokaza za jedan program (vidi dijagram 4. u nastavku i tabelu 19. u Aneksu).

Dijagram 4. Analiza medijskih kampanja

Treba napomenuti da postoje projekti koji zbog nedostatka ili neuverljivih podataka nisu mogli da se podvedu ni pod jednu od prepoznatih međunarodnih strategija: Materijal za zdravstveno vaspitanje – Institut za javno zdravlje Vojvodine; Prevencija zloupotrebe PAS kod učenika; Prevencija narkomanije u školama; Vršnjačka edukacija za prevenciju upotrebe droga – Institut za javno zdravlje Niš; Prevencija narkomanije u školama Zlatiborskog okruga za sedmi razred osnovne i prvi razred srednje škole – Zavod za javno zdravlje Užice; Program prevencije zloupotrebe droga u školama; Redovni programi prevencije zloupotrebe PAS u školama u okviru opšteg interesa – Zavod za javno zdravlje Ćuprija; Prevencija narkomanije u školama – Zavod za javno zdravlje Kraljevo; „Droga je kockanje sa životom“; Zavisnost na „ignor“ – Zavod za javno zdravlje Pančevo; Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja (od 1. do 4. razreda osnovne škole); Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja (od 5. do 8. razreda osnovne škole); časovi biologije (od 5. do 8. razreda osnovne škole) – Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

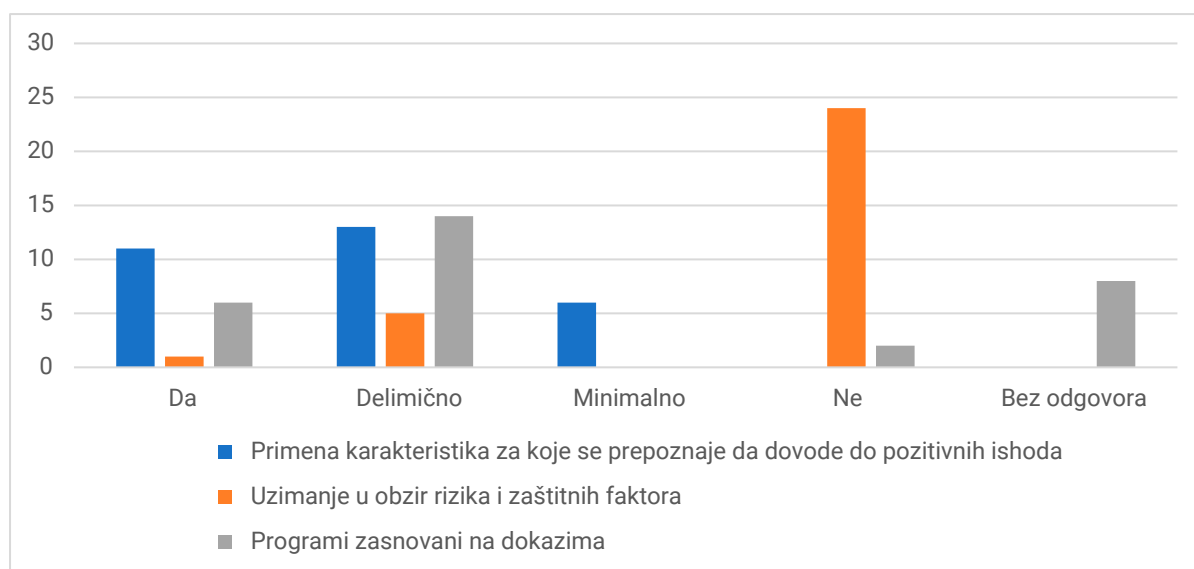
4.2. Adolescencija i odraslo doba (15+)

4.2.1. Preventivna edukacija zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju

U okviru procene pronađeno je 30 programa usmerenih na preventivnu edukaciju zasnovanu na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju, a skoro polovina njih odnosila se i na mlađe adolescente. Analiza ovih programa pokazuje da većina njih primenjuje iste pristupe i pokazuje iste/slične karakteristike, te njihova podela ima smisla. Procena karakteristika programa pokazala je da velika većina (24 od 30) ne uzima u obzir rizike i zaštitne faktore, dok jedan uzima, a pet delimično. Jedanaest od 30 programa primenjuje karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda (npr. upotreba interaktivnih metoda, pružanje prilike za vežbu i učenje širokog spektra

ličnih i socijalnih veština a naročito u vezi korišćenja supstanci; razgovor o uticaju percepcije rizika povezanog sa korišćenjem supstanci uz naglasak na direktne posledice, razbijanje predrasuda koje se odnose na normativnu prirodu i očekivanja povezana sa korišćenjem supstanci, itd; 13 primenjuje delimično, a 6 samo minimalne karakteristike. Šest programa se može smatrati da uključuje dokaze, 14 sprovodi delimičnu analizu; 2 programa nisu zasnovana na dokazima, dok procena nije došla do podataka o ovom segmentu kod 8 programa (vidi dijagram 5. u nastavku i tabelu 17. u Aneksu).

Dijagram 5. Analiza programa edukacije u cilju prevencije zasnovanih na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju

4.2.2. Programi koji se odnose na individualne psihološke ranjivosti

Ministarstvo omladine i sporta sprovelo je dva uzastopna programa (Udruženja građana „Svet reči“ – „Mi ne pričamo drugima, mi pričamo sa tobom“), koji se odnose na individualne psihološke ranjivosti. Ni jedan program nije bio zasnovan na dokazima. Druga faza programa sprovedenog 2017. godine primenila je manje od polovine karakteristika za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Procena programa pokazala je napredak u odnosu na prethodnu fazu sprovedenu 2016. godine, jer je tokom nje primenjen minimum karakteristika za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda (vidi tabelu 20. u Aneksu).

4.2.3 Medijske kampanje

Šest programa je obuhvatilo aspekte medijskih kampanja, od čega je samo jedan obuhvatio minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda, dok preostalih pet ne obuhvata ni jedan. Tri programa su zasnovana na dokazima, dok podaci ne postoje o ovom aspektu za ostale (vidi tabelu 21. u Aneksu).

Treba napomenuti da je bilo projekata koji nisu mogli da se podvedu ni pod jedan naveden međunarodni standard (Projekat „Izbor je tvoj, droga je promašaj“ – Zavod za

javno zdravlje Ćuprija); svaka škola za sebe pravi Program zdravstvene zaštite učenika, koji uključuje program prevencije zloupotrebe PAS, kroz godišnji plan rada i nastavni program; Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja (od 1. do 4. razreda srednje škole); izborni nastavni program „Zdravlje i sport“; akreditovani programi za prevenciju zloupotrebe supstanci – Ministarstvo zdravlja, nauke i tehnološkog razvoja.

Korišćenje **motivacionih intervjua**, koji su takođe jedna od strategija koje se preporučuju na međunarodnom nivou, primenjuje se u više programa koje sprovodi Zavod za javno zdravlje Pirot. Nema podataka o tome da li se sprovode u okviru preporučenih 5-15 minuta. Povrh toga, ne postoje dokazi o programima prevencije na radnom mestu i **programima prevencije na mestima zabave**, koji se propisuju u Međunarodnim standardima i predviđeni su samo za adolescente.

5. Glavni nalazi i oblasti u kojima ima prostora za unapređenje (preporuke)

5.1 Glavni nalazi

Analizom prikupljenih podataka omogućeno je bolje razumevanje i zaključeno je da nisu sve strategije koje preporučuju Međunarodni standardi uključeni u programe prevencije u Republici Srbiji.

Identifikovane strategije su analizirane pomoću dostupnih informacija koje sadrže njihove karakteristike, uzevši u obzir starosnu grupu i nivo ranjivosti ciljnih grupa. Izazov je bio izmeriti to u odnosu na strateški okvir koji se predlaže u Međunarodnim standardima prevencije korišćenja droga, jer velika većina analiziranih strategija nije pravičena posebno po uzrasnim grupama, karakteristikama odnosno metodologiji za sprovođenje koji se predlažu u Međunarodnim standardima. Opšti utisak je da se identifikovane strategije smatraju univerzalnim programima prevencije, uključujući i kampanje za prevenciju.

Kompletna analiza identifikovanih programa prevencije nalaže dodatne modifikacije najmanje jednog analiziranog aspekta uz radikalnu pozitivnu promenu ka većem razmatranju i uključivanju projektnog/programskog procesa, a što je najznačajnije, evaluacije uticaja, koja omogućava bolje razumevanje efekata sprovedenih programa.

Tačnije, procena programa u svim starosnim grupama dovodi do sledećih glavnih nalaza:

Programi se u većini slučajeva odnose na osnaživanje dece i mladih i povećavanje njihove otpornosti na vršnjački pritisak i druge vrste društvenog pritiska, što je kao koncept u skladu sa kulturom koja se promovise u Međunarodnim standardima. Evidentno je da programi sprovode aktivnosti usmerene na unapređivanje ličnih i socijalnih veština učenika i osnažuje ih da se nose i suočavaju sa društvenim pritiscima na korišćenje droge, da razvijaju zdrave odgovore na izazovne životne situacije, da

donose prikladne odluke i da se odupru rizičnom ponašanju. Na primer, oba programa koja sprovodi Gradski zavod za javno zdravlje Beograd, „Kreativni rad sa učenicima na prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci“ i „Edukacija roditelja i učenika na temu prevencije zloupotrebe droga u školama“ uključuju kompetencije za podršku ličnom razvoju učenika, prepoznavanje i odgovor na bezbednosne rizike, kao i uvođenje uzrasno prikladnih razgovora o različitim društvenim uverenjima, dok istovremeno razbijaju zablude o normativnoj prirodi i očekivanjima vezanim za zloupotrebu droge.

U većini slučajeva programi su interaktivni i integrišu pristupe razmene znanja i podizanja svesti. Priličan broj programa je interaktivan i podstiče učešće učenika, kao i nastavnika/roditelja na radionicama, forumima i u drugim oblicima sprovođenja projekta. Na primer, u okviru programa „Kaži kako se osećaš“ koji sprovodi Institut za javno zdravlje Vojvodine, organizovane su dobro strukturisane kreativne i interaktivne radionice i napravljena bojanka za decu: „Priča o osećanjima“, brošura za roditelje: „Emocionalne avanture naše dece“, poster: „Vrste emocija“, kalendar „Razgovarajmo o emocijama 2015.“ i priručnik: „Kaži kako se osećaš“. Slično tome, u okviru jednog programa (za mlađe adolescente), „Stani-razmisli-odluči“, koji je sproveo Zavod za javno zdravlje Kruševac, primenjene su igre uloga, skečevi, PowerPoint prezentacije, radio emisije, kao i razgovori o stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima po pitanju korišćenja droge, kao i o ličnim percepcijama i rizicima vezanim za zloupotrebu. Međutim, iako Međunarodni standardi podstiču učešće obučanih stručnjaka, npr. zdravstvenih eksperata, njihovo učešće je samo retko primećeno u okviru programa prevencije u Srbiji. Neki izuzeci odnose se na obuke u okviru programa „Prevencija zloupotrebe droga u školama“ koju su sprovodili Zavodi za javno zdravlje Požarevac i Kraljevo, a koja je razvijena kao interaktivan razgovor učenika, roditelja i nastavnika koji vode obučeni stručnjaci iz različitih sektora društva a koordinišu eksperti iz oblasti javnog zdravlja.

Programi su osmišljeni kao višegodišnje intervencije u većini slučajeva, iako postoje varijacije u odnosu na strukturu. Međunarodni standardi preporučuju da se aktivnosti sprovode u obliku strukturisanih časova koji traju određeni vremenski period, u rasponu od jednom nedeljno do kontinuirane implementacije tokom nekoliko godina. Iako je više od polovine sprovedenih programa za prevenciju korišćenja droge u Srbiji trajalo ili traje u kontinuitetu po nekoliko godina, prema dostupnim podacima, često samo nekoliko projekata karakteriše da su organizovani u dobro strukturisanoj formi („Poslovi od opšteg interesa u zdravstvenoj zaštiti za programsku aktivnost“ i kampanja „Škola da, droga ne“, u organizaciji Zavoda za javno zdravlje Valjevo; Kreativni rad sa učenicima na prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci – Gradski zavod za javno zdravlje Beograd; „Kaži kako se osećaš“, razvoj emotivnih veština kod dece – Institut za javno zdravlje Vojvodine).

Različite institucije ne praktikuju evaluaciju, planiranje i sprovođenje programa zasnovanih na dokazima. Što se tiče programa koje sprovode ministarstva i ustanove javnog zdravlja u Srbiji, većini njih ili u potpunosti nedostaje evaluacija, ili se sprovodi samo testiranje/upitnici/ankete pre i nakon programa bez izrade izveštaja o evaluaciji.

Osim odstupanja u formama i standardima sprovođenja programa, programi prevencije u Srbiji retko se zasnivaju na značajnim naučnim dokazima jer se često ne sprovodi njihova evaluacija, odnosno postupak evaluacije je nepotpun, zbog čega su informacije samo delimične. Grupa eksperata izvršila je pregled dokaza o prevenciji iz naučnih časopisa i zvaničnih izveštaja, a primenom relevantnog skupa kriterijuma, svela ih je na nekoliko studija koje su ocenjene kao „prihvatljive“ odnosno „dobre“. Kasnije su kodirane u odnosu na intervenciju i politiku na koju se odnose, sažete i uvrštene u Međunarodne standarde.

Sprovode se programi koji podržavaju roditeljske veštine, međutim postoje varijacije što se tiče nivoa usklađenosti sa Međunarodnim standardima. U pogledu programa roditeljskih veština, koji se preporučuju za rano detinjstvo, predadolescenciju i ranu adolescenciju, u nekoliko programa prevencije u Srbiji postoje aktivnosti usmerene na podržavanje roditelja da aktivnije učestvuju u životu svoje dece kroz, npr. postavljanje uzrasno prikladnih pravila i granica, kontrolisanje i kvalitetno strukturisanje slobodnog vremena dece, praćenje njihovih aktivnosti i drugarstava, uključivanje u njihovo učenje i obrazovanje, veštine komunikacije, učešće u interaktivnim diskusijama sa učenicima i nastavnicima. Međutim, roditeljima se retko pruža podrška da se predstave kao uzor svojoj deci, nije bilo dovoljno aktivnosti posvećenih porodici u celini i ništa ne ukazuje na to da su aktivnosti pravljene odnosno prilagođavane dnevnom rasporedu roditelja, što bi ih učinilo privlačnijim. Na primer, trenutno postoje samo dva programa koja edukuju roditelje kako da postanu uzori svojoj deci, naime, „Program suzbijanja zloupotrebe droga u školama“ Zavoda za javno zdravlje Šabac i „Prevencija zloupotrebe droga u školama“ Zavoda za javno zdravlje Sremska Mitrovica.

Neki programi obuhvataju aspekte vezanosti učenika za školu, iako su njihova delotvornost i upotrebljivost minimalne. U programima je nedovoljno naglašeno jačanje povezanosti učenika sa školom i sposobnosti nastavnika da upravljaju odeljenskim dinamikama. Osim toga, postoji nedostatak naglaska na strategije koje imaju za cilj da smanje agresivno i ometajuće ponašanje u školama, kao i oni koji su usmereni na prepoznavanje primerenog ponašanja. Na primer, u programima prevencije koji se sprovode u Republici Srbiji, samo je četiri projekta sadržalo standarde koji se odnose na dobru školsku atmosferu: dva programa je sprovodio Zavod za javno zdravlje Valjevo, kroz kampanju „Škola da, droga ne“ i „Poslovi od opšteg interesa u zdravstvenoj zaštiti za programsku aktivnost“; kao i „Kreativni rad sa učenicima na prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci“ Gradskog zavoda za javno zdravlje Beograd, kao i „Stani-razmisli-odluči“ Zavoda za javno zdravlje Kruševac.

Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama vidljiva je unutar nekoliko programa. Ovi programi sadrže neke od karakteristika povezanih sa pozitivnih ishodima u skladu sa standardima. Primer karakteristika predstavlja usmerenost na unapređenje niza ličnih i socijalnih veština. Međutim, interaktivne sesije i uključivanje obučenih nastavnika i facilitatora retko se sprovodi. Ipak je primetno da se one ne sprovode kroz niz strukturisanih sesija i da često koriste neinteraktivne metode, kao što je predavanje kao glavni metod, što pozitivno korelira sa izostankom pozitivnih ishoda.

Prilično veliki broj programa primenjuje **preventivnu edukaciju zasnovanu na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju** i pokazuje većinu karakteristika povezanih sa efikasnošću i/ili delotvornošću. Oni uključuju interaktivne metode (npr. radionice), uzrasno prikladne razgovore o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, percepcijama o pozitivnom i negativnom uticaju povezanom sa korišćenjem supstanci, razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima u vezi korišćenja supstanci. Iako je primetno veće angažovanje vršnjačkih edukatora, trebalo bi da učešće obučanih facilitatora bude intenzivnije. Uz to, očigledno je da se programi ne sprovode kroz niz strukturisanih časova na nedeljnoj bazi, ali često nude dodatne časove tokom narednih nekoliko godina. U okviru procene takođe je pronađeno da se programi često sprovode kroz neinteraktivne časove, kao što su predavanja.

Programi promocije školskih politika protiv korišćenja supstanci u školskim prostorijama i tokom školskih aktivnosti sprovode se samo posredno i kroz druge programe. Stoga, teško je proceniti njihovu delotvornost zbog nedostatka detaljnih odgovora odnosno mišljenja o rezultatima. Kao što je zabeleženo u Međunarodnim standardima, ovakvi programi se sprovode (*u ovom slučaju, isključivo*), kroz brojne različite oblike sprovođenja uz primenu standarda, na primer, razvoj učeničkih socijalnih i ličnih veština, uključivanje roditelja, učešće zdravstvenih stručnjaka, odnosno uzimanje faktora rizika i zaštitnih faktora u obzir.

Programi koji se odnose na mentalno zdravlje dece i mladih su malobrojni. Međunarodni standardi predviđaju odgovor na poremećaje mentalnog zdravlja koji su u vezi sa povećanom zloupotrebom supstanci. Čini se, međutim, da ih programi prevencije koje sprovode različite institucije Republike Srbije ne obuhvataju. Mapiranje postojećih programa prepoznalo je dva „Svet reči – mi ne pričamo drugima, mi pričamo sa tobom“, i „Svet reči – Niste sami! Mi smo sa vama!“, koji predviđaju podršku u oblasti mentalnog zdravlja i psihološku podršku mladima u opštini Velika Plana. Ovi programi su nudili psihološke radionice, onlajn savetovaništa, individualna savetovaništa, kao i terapijski rad psiholoških savetovaništa, uz podršku Ministarstva omladine i sporta.

Programi u Republici Srbiji ne sadrže inicijative u zajednici koje se sastoje iz više komponenti. Analiza dostupnih informacija o programima koji su do sad sprovedeni pokazuje da takve intervencije ne obuhvataju komponente u zajednici. Četiri projekta su koristila masovne medije i/ili društvene mreže za širenje informacija („Koordinacija, planiranje, organizacija i sprovođenje aktivnosti promocije zdravlja, posebno usmereni na osetljive grupe stanovništva“ – Zavod za javno zdravlje Požarevac i Zavod za javno zdravlje Kraljevo; „Zavisnost na *ignor*“ – Zavod za javno zdravlje Pančevo; „Jači nego ikad“ – Institut za javno zdravlje Vojvodine).⁵⁴ Tokom 2016. godine, Srbija je donela novi

54 Uz to, razvijeno je još šest projekata medijske kampanje za grupu mlađih adolescenata, uključujući: „Izbor je tvoj – droga je promašaj“, Ministarstvo unutrašnjih poslova; 2019: Centar za omladinski rad – „Izazov 21 dan – promocija zdravih stilova života i prevencija rizičnog ponašanja“ – Ministarstvo omladine i sporta; 2018: Omladina JAZAS-a Novi Sad, „Zdravlje je u znanju“ – letnja škola Omladine JAZAS-a Novi Sad za vršnjačku edukaciju u oblasti prevencije HIV/AIDS-a i bolesti zavisnosti – Ministarstvo omladine i sporta; „Stani-razmisli-odluči“ – Zavod za javno zdravlje Kruševac; „Hoću da znam jer ja biram!“ – Zavod za javno zdravlje Subotica.

zakon kojim se zabranjuje oglašavanje cigareta i drugih duvanskih proizvoda, dok je s druge strane zakon liberalizovao pravila za oglašavanje alkoholnih pića.⁵⁵

Programima za unapređenje školskog okruženja, kao i politikama namenjenim ostvarivanju vezanosti dece za školu potrebna je veća pažnja. Kao što je pomenuto u prethodnom odeljku, četiri programa prevencije usmerena na ova pitanja koja sprovede institucije Republike Srbije uključuju neke od međunarodno priznatih standarda, kao što su strategije podrške za odgovor na neprikladno i prepoznavanje prikladnog ponašanja i uključivanje učenika u ove teme. Međutim, one ne sadrže povratne informacije o očekivanjima i nema podataka o tome da li se sprovede tokom prvih školskih godina, kao što je preporučeno. Povrh toga, mogao bi se povećati broj ovih programa.

Međutim, što se tiče **politika vezanih za pohađanje škole i vezanosti za školu**, institucije Republike Srbije nisu sprovele nikakve projekte, zbog činjenice da je pohađanje škole određeno važećim zakonima o obrazovanju u Republici Srbiji.

Medijske kampanje su sprovedene bez jasno određene ciljne publike, odnosno jasne i čvrste teoretske osnove za glavne poruke kampanje.

Što se tiče praksi koje su uobičajene za preadolescente i mlađe adolescente, **mentorstvo** se takođe ne primenjuje ni u jednom od projekata prevencije koji se sprovede u Srbiji. Iako je analiza pokazala uključivanje stručnjaka, kao što su zdravstveni radnici i nastavnici u neke programe, to se uglavnom odvijalo kroz grupne razgovore, radionice, forume i obuke, dok savetovanje „jedan-na-jedan“, uključujući i naredne seanse, i dalje nije uobičajena praksa.

Usmerenost na mlađe adolescente (ali takođe i adolescente i odrasle) kroz **kratke intervencije, programe prevencije na radnom mestu, programe prevencije na mestima zabave, kao i inicijative u zajednici koje se sastoje od više komponenti** u potpunosti je izostala. Obzirom da se programi koji su posvećeni isključivo mlađim adolescentima ne razlikuju, ni u smislu karakteristika ni u smislu evaluacije, od onih koji ciljaju sve starosne grupe, o njima nećemo više diskutovati.

5.2 Preporuke

Kao što se može videti iz predočene analize, Republika Srbija je usvojila nekoliko intervencija usklađenih sa međunarodnim standardima u oblasti prevencije zloupotrebe droga. Međutim, i dalje ima prostora za unapređenje u nekoliko oblasti, uključujući i uvođenje evaluacije programa kao njihovog integralnog dela i kao potrebu da se više pažnje pokloni sinergijama između programa, i sl. U sledećoj tabeli predstavljen

⁵⁵ U skladu sa zakonom, režim za alkoholna pića zapravo je liberalizovan, kada se uporedi sa Zakonom o oglašavanju iz 2005. godine. Zakon određuje da je dozvoljeno oglašavanje alkoholnih pića: u štampanim medijima, osim ako su ciljno ili tematski namenjeni deci ili maloletnicima; u elektronskim medijima, za alkoholna pića sa sadržajem alkohola manjim od 20% u terminu od 18:00 do 06:00, a za alkoholna pića sa sadržajem alkohola većim od 20% samo u terminu od 23:00 do 06:00; onlajn, samo za alkoholna pića sa sadržajem alkohola manjim od 20%; u javnom prostoru, ako nije u blizini predškolske, školske, zdravstvene ili ustanove namenjene maloletnicima samo za alkoholna pića sa sadržajem alkohola manjim od 20%; na sportskim događajima i u vezi sa sportom, samo za pića sa sadržajem alkohola manjim od 20%. Više informacija na: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_oglasavanju.html

je pregled rezultata komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji, njihove usklađenosti sa Međunarodnim standardima i preporuke za njihovo unapređenje.

Tabela 14. Pregled rezultata komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji sa međunarodnim standardima i preporuke za njihovo unapređenje

Uzrasna grupa	Strategija za prevenciju korišćenja droga u skladu sa Međunarodnim standardima	Mera u kojoj institucije Republike Srbije sprovode takve strategije	Preporuka (šta institucije Republike Srbije treba da unaprede)
Srednje detinjstvo, rana adolescencija	Neki programi za razvoj roditeljskih veština	Obezbeđivanje minimalnih međunarodnih standarda, kao što je uključenost roditelja i sprovođenje aktivnosti sa ciljem unapređivanja roditeljskih veština. U samo dva slučaja programi u potpunosti ispunjavaju međunarodne preporuke u odnosu na programe za razvoj roditeljskih veština.	Prilagođavanje strategija za razvoj roditeljskih veština da bi obuhvatile one elemente i karakteristike koji nedostaju.
Rana adolescencija, adolescencija	Edukacija o prevenciji zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju	Međunarodni standard je sveobuhvatno primenjen u poređenju sa ostalim vrstama programa u Srbiji. Programi u Srbiji uključuju skoro sve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima.	Manje modifikacije preventivne edukacije zasnovane na standardima za socijalne kompetencije i društveni uticaj. Najviše se preporučuje da se programi sprovode kroz niz strukturisanih časova koji nedostaju u svim institucijama, a da ih sprovode obučeni facilitatori.
Srednje detinjstvo	Edukacija o ličnim i socijalnim veštinama	Programi u Republici Srbiji obuhvataju strategije edukacije u oblasti ličnih i socijalnih veština – kako pojedinačno tako u kombinaciji sa ostalim intervencijama. Uglavnom primenjuju polovinu identifikovanih karakteristika povezanih sa pozitivnim ishodima.	Srednje modifikacije standarda edukacije u oblasti ličnih i socijalnih veština. U različitim institucijama preporučuje se da se programi sprovode kroz niz strukturisanih časova koje drže obučeni facilitatori.
Srednje detinjstvo	Programi za unapređenje školskog okruženja	Dva od četiri programa za unapređenje školskog okruženja uključuju skoro sve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Međutim, još samo dva su uspeła da osiguraju aktivno učešće učenika.	Potrebne su velike modifikacije programa za unapređenje školskog okruženja da bi se obezbedila usklađenost sa Međunarodnim standardima.
Adolescenti	Odgovor na individualne psihološke ranjivosti	Primetno je da (samo dva) programa koja se odnose na individualne psihološke ranjivosti sprovode obučeni stručnjaci. Daljom analizom ustanovljeno je da su ovo jedine dve intervencije u kojima je primenjen međunarodni standard koji se odnosi na ovo pitanje.	Potrebne su veće modifikacije programa za odgovor na individualne psihološke ranjivosti da bi se obezbedila usklađenost sa Međunarodnim standardima. Preporučuje se da programi uvrste različite karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima koji trenutno nedostaju.
Rana adolescencija, adolescencija	Medijske kampanje	Iako nekoliko institucija i njihovih programa sprovodi medijske kampanje nema dokaza da se primenjuju bilo koje međunarodno priznate karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima (ciljana publika i teorijska osnova).	Potrebne su veće modifikacije medijskih kampanja da bi se uskladile sa Međunarodnim standardima.

Uzrasna grupa	Strategija za prevenciju korišćenja droga u skladu sa Međunarodnim standardima	Mera u kojoj institucije Republike Srbije sprovode takve strategije	Preporuka (šta institucije Republike Srbije treba da unaprede)
Srednje detinjstvo	Politike koje treba da zadrže decu u školama	Institucije u Republici Srbiji ne primenjuju ovaj standard. Osnovno obrazovanje je po važećem zakonodavstvu obavezno.	
Rana adolescencija, adolescencija	Školski programi za jačanje vezanosti za školu	Institucije Republike Srbije ne pominju da se ova strategija sprovodi.	Institucije Republike Srbije mogu da uzmu u obzir uvođenje ovog strategije i njeno usklađivanje sa Međunarodnim preporukama.
Srednje detinjstvo, rana adolescencija	Odgovor na poremećaje mentalnog zdravlja	Institucije Republike Srbije ne pominju da se ova strategija sprovodi.	Institucije Republike Srbije mogu da razmotre uvođenje ovog standarda i njegovo usklađivanje sa Međunarodnim preporukama.
Rana adolescencija, adolescencija, odraslo doba	Kratka intervencija	Institucije Republike Srbije ne pominju da se ova strategija sprovodi.	Institucije Republike Srbije mogu da razmotre uvođenje ovog standarda i njegovo usklađivanje sa Međunarodnim preporukama.
Rana adolescencija, adolescencija	Školske politike o korišćenju supstanci	Iako većina međunarodnih standarda koji se sprovode indirektno obavezuju da se supstance ne koriste u prostorijama škole tokom školskih aktivnosti, dostupni podaci o institucijama Republike Srbije ne govore o sprovođenju ovog standarda kao takvog.	Institucije Republike Srbije mogu da razmotre uvođenje ovog standarda i njegovo usklađivanje sa Međunarodnim preporukama.
Rana adolescencija, adolescencija	Mentorstvo	Institucije Republike Srbije ne pominju da se ova strategija sprovodi.	Institucije Republike Srbije mogu da razmotre uvođenje ovog standarda i njegovo usklađivanje sa Međunarodnim preporukama.
Rana adolescencija, adolescencija	Politike vezane za alkohol i duvan	Iako zakonodavstvo Republike Srbije sadrži politike o alkoholu i duvanu (vidi u prethodnom tekstu), dostupni podaci o institucijama Republike Srbije ne govore o sprovođenju ovog standarda.	Institucije Republike Srbije treba da uvedu ovaj standard i da ga usklade sa Međunarodnim preporukama.
Srednje detinjstvo, rana adolescencija, odraslo doba	Inicijative u zajednici koje se sastoje od više komponenti	Institucije Republike Srbije ne pominju da se ova strategija sprovodi.	Institucije Republike Srbije mogu da razmotre uvođenje ovog standarda i njegovo usklađivanje sa međunarodnim preporukama.

Aneks 1. Detaljna analiza trenutne situacije u pogledu programa prevencije koje sprovode institucije u Republici Srbiji

Ministarstvo unutrašnjih poslova aktivno sprovodi programe prevencije za različite starosne grupe, uključujući i rano detinjstvo (6-10), predadolescenciju (11-14), ranu adolescenciju (15-18/19) pa čak i jedan program za odrasle. Sprovođenje programa zasniva se na Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja i pratećim akcionim planovima, Zakonu o policiji u zajednici i Zakonu o policiji. Kroz svoje intervencije, Ministarstvo je uzelo u obzir zaštitne faktore i faktore rizika i primenilo interaktivne aktivnosti usmerene na uključivanje učenika u praktikovanje ličnih i socijalnih veština. Trajanje većine programa bilo je između 1 i 3 meseca. Neki programi, npr. „Program osnaživanja porodica POP 10-14“, projekat „Leto na Olimpu“, projekat „Droga je nula, život je jedan“ i program „Osnove bezbednosti dece“ trajali su čitavu školsku godinu. Programi koje je osmislilo Ministarstvo unutrašnjih poslova odobreni su i dogovoreni između Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, koje postavlja osnove za njihovu održivost. U nekim slučajevima, kao što je sa programom „Osnove bezbednosti dece“, predavanja su obavezna i odvijaju se na časovima odeljenske zajednice. Većina programa se finansira iz republičkog budžeta, dok neki od njih dobijaju finansijsku podršku od međunarodnih organizacija. Na primer, program „Osnove bezbednosti dece“ dodatno je podržala misija OEBS-a u Srbiji. Podaci koje dobije MUP pokazuju da Ministarstvo sprovodi 4 završena programa (uključujući programe za sve starosne grupe), za koje su dostavljeni izveštaji o evaluaciji, uključujući i izveštaje o sprovođenju programa i učešću u programima. U vreme izrade ovog izveštaja, devet (9) programa je i dalje u toku, što znači da su njihovi izveštaji o evaluaciji u pripremi, a za šest (6) programa ne postoje podaci o ovom pitanju.

Od jedanaest programa koje sprovodi **Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja**, malo manje od polovine (5) usmereno je na srednje detinjstvo (6-10) i/ili predadolescentsku (11-14) decu. Intervencije su zasnovane na Zakonu o osnovama obrazovnog sistema i Pravilniku o planu nastave i učenja, dok su standardi koji se primenjuju na dva programa usklađeni sa postojećim standardima. Međutim, nastavni planovi za preostala tri redovna nastavna programa u školama („Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja“ za 1-4. i 5-8. razred osnovne škole) i „Časovi biologije“ (5-8. razred osnovne škole), doneti su pre uvođenja novih standarda, što podrazumeva potrebu da se eventualno revidiraju. Programi imaju različite periode trajanja uz selektivne intervencije (npr. „Zajedno do uspeha“) u trajanju od 2 godine, programi edukacije (npr. Lions Quest program „Veštine za adolescenciju“) u trajanju od 7 nedelja, kao i redovni nastavni programi u školama koji se sprovode kroz redovnu nastavu. Finansijsku podršku obezbeđuju OEBS, UNODC, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Budžet Republike Srbije. Pomenuto je da je održivost svih programa zagarantovana, međutim bez uvida u mehanizme koji je obezbeđuju. Analiza dostupnih podataka pokazuje da se dva programa evaluiraju, dok to nije slučaj za tri redovna školska nastavna programa, jer se oni odnose samo na drugu godinu. Ministarstvo i UNODC ostvarili su partnerstvo na „Programu osnaživanja

porodica“ (koji je namenjen deci uzrasta 10-14 godina). Nakon završetka programa, njegov model preuzele su Opština Zvezdara i Opština Novi Beograd za sprovođenje u školama.

Ministarstvo omladine i sporta sprovelo je samo jedan projekat usmeren na osnovce (koji odgovaraju uzrastu srednjeg detinjstva – 6-10 i preadolescencije – 11-14 godina). Petomesečni program „Inicijativa mladih za zdrav i aktivan život“ sprovedena je preko udruženja građana „Iskra-Loznica“, i obuhvatila aktivnosti kao što su edukacija, savetovanje, organizovanje javnih manifestacija, interaktivna predavanja, radionice, itd. Program je zasnovan na Nacionalnoj strategiji za mlade 2015-2025 i Akcionom planu za period 2018-2020 i primenjuje standarde povećanog broja vršnjačkih edukatora, sa ciljem unapređivanja veština mladih i smanjivanja rizičnog ponašanja. Program predviđa aktivno angažovanje mladih u školama na ovu temu. Dostupni podaci ukazuju da je planirano da se ostvari održivost programa kroz rad trenera nakon završetka programa, iako nije jasno kako bi se to obezbedilo. Takođe, planirana je evaluacija u vidu ankete učesnika na kraju projekta, ali nema jasnih naznaka da li je ona sprovedena i kako. Program je finansiran kroz javni konkurs i budžetska sredstva.

Kroz projekat „Prevenција narkomanije u školama“ **Instituta za javno zdravlje Srbije** ciljane su grupe predadolescenata i ranih adolescenata, kao i nastavnici i roditelji. Unet je u registar aktivnosti u skladu sa instrukcijom Komisije za borbu protiv narkomanije u školama. Za ovaj projekat nema više dostupnih podataka, jer će se prikupljati u daljoj fazi analize.

Zavod za javno zdravlje Leskovac sproveo je sedam projekata usmerenih na predadolescente, ali i na rane adolescente, odrasle i roditelje. Svi projekti su obuhvatili predavanja, radionice i vršnjačku edukaciju, dok je manji broj⁵⁶ takođe obuhvatio i savetovanje, sportske aktivnosti, interaktivne forume i takmičenja. Osnovu za njihovo sprovođenje čine strateški dokumenti, zakoni i podzakonska akta, kao i principi u osnovi Dekade Roma. Projekti su se sprovodili u saradnji NVO i Grada Leskovca (npr. „Škole bez droge i nasilja“), kao i Republičke stručne komisije za prevenciju i kontrolu bolesti zavisnosti. Svi programi su uzeli u obzir faktore rizika, dok je većina njih takođe uzela u obzir i zaštitne faktore. Samo tri programa („Prevenција bolesti zavisnosti kod osnovaca romske nacionalnosti“, „Moje je pravo da živim zdravo i srećno“, „Škola da, droga ne“) se sprovode u kontinuitetu, dok su ostali prekinuti pre nekoliko godina. Međutim, svi oni, uz izuzetak leskovačkog programa „Leskovačke škole bez droge i nasilja“ bili su održivi, dok je evaluacija sprovedena kod samo tri. Jedan projekat je evaluiran nakon svake obuke („Kako izbeći zamku zavisnosti?“) a dva pre i nakon interaktivne obuke („Moje je pravo da živim zdravo i srećno“, „Škola da, droga ne“). Finansijska sredstva su obezbeđena kroz različite kanale, kao što su edukatori, Ministarstvo zdravlja, EU Progress, Grad Leskovac i Zavod za javno zdravlje Leskovac.

Zavod za javno zdravlje Čačak sproveo je „Program suzbijanja zloupotrebe droge u školama“, koji obezbeđuje selektivnu prevenciju i usmeren je na predadolescente i mlađe

56 „Škole bez droge i nasilja“ „Imam pravo na zdrav i srećan život Moje je pravo da živim zdravo i srećno“; „Škola da, droga ne“.

adolescente. Sproveden je kroz radionice, predavanja i vršnjačku edukaciju a na osnovu strateškog dokumenta. U okviru projekta primenjeni su različiti standardi, kao što su uzrasno prikladni razgovori o različitim društvenim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima u vezi korišćenja droge, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcije rizika); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima vezanim za zloupotrebu droge, uz povremena predavanja kao primarnu strategiju. Vremenski okvir za sprovođenje bio je školska 2019/2020. godina, ali zbog planiranja nije bio održiv. Međutim, obezbeđena je evaluacija u obliku ulazno-izlaznog testa. Nema podataka o finansijskoj podršci.

Zavod za javno zdravlje Šabac je, ciljajući preadolescente i mlađe adolescente i uz pomoć predavanja i interaktivnih foruma, sproveo „Program suzbijanja zloupotrebe droge u školama“. Što se tiče primene standarda, deo programa bio je usmeren na učenike i nudio „interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u vežbu ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvijanje zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština za nošenje sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnim ponašanjima)“, dok su preventivne aktivnosti usmerene na roditelje uključivale razvoj „roditeljskih veština“ (postavljanje uzrasno prikladnih pravila i granica, kontrolu i kvalitetno strukturisanje slobodnog vremena kod dece, učešće roditelja u životu dece – praćenje njihovih aktivnosti i prijateljstava, uključenost u učenje i edukaciju, veštine komunikacije, podršku roditeljima da postanu uzor svojoj deci, itd). Takođe, program je obuhvatio edukaciju učenika o jasnim pravilima u školi koja se tiču korišćenja droge u prostorijama škole i doslednu primenu tih pravila i intervencija / postupaka u slučaju njihovog kršenja (primena Protokola za postupanje u slučaju prisustva i korišćenja psihoaktivnih kontrolisanih supstanci u obrazovnim ustanovama). Program je trajao manje od godinu dana i završen je nakon što je ostvario uspeh pokrivenosti od 65% ciljane publike, po preporuci Ministarstva, dok je evaluacija sprovedena kroz ulazne i izlazne upitnike.

Tokom školske 2018/2019. godine, **Zavod za javno zdravlje Sremska Mitrovica** sproveo je projekat „Prevenција zloupotrebe droge u školama“, usmeren na predadolescente i mlađe adolescente. Prevenција je sprovedena kroz predavanja, radionice i interaktivne forume i zasnovana na Metodološko uputstvo za rad sa timovima za prevenciju upotrebe droge među učenicima osnovnih i srednjih škola, a primenjivao je iste standarde kao i pomenuti projekat „Program prevencije zloupotrebe droge u školama“. Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ bio je odgovoran za evaluaciju, koja je sprovedena putem ulaznog i izlaznog testiranja učenika koji su prisustvovali javnim forumima.

Zavod za javno zdravlje Požarevac sproveo je tri projekta usmerena na mlađe adolescente, odrasle i opštu populaciju kroz primenu interaktivnih foruma, radionica i predavanja, informisanje putem medija i vršnjačku edukaciju. Sprovođenje je zasnovano na Nacionalnom programu promocije zdravlja od opšteg interesa, Nacionalnoj strategiji za mlade, Strategiji javnog zdravlja, Nacionalnoj strategiji za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji, Lokalnom akcionom planu Grada Požarevca i

Akcionom planu za sprovođenje Strategije o sprečavanju zloupotrebe droga i Komisije za prevenciju upotrebe droga u školama Vlade Republike Srbije iz 2018. godine. Samo jedan projekat, „Prevencija narkomanije u školama“ navodi da je uključio timove lekara, nastavnika, psihologa, pedagoga, socijalnih radnika, policijskih službenika i sudija/tužilaca, koji su učestvovali u sprovođenju programa prevencije. Što se tiče primenjenih standarda, jedan program („Prevencija narkomanije u školama“) sprovedli su obučeni stručnjaci iz različitih sektora društva uz koordinaciju eksperata u oblasti javnog zdravlja u vidu interaktivnih razgovora sa učenicima, roditeljima i nastavnicima, dok je drugi pratio savremene obuke sprovedene u skladu sa savremenim stručno-medicinskim stavovima i doktrinom u oblasti unapređenja zdravlja dece i mladih, iz aspekta rada stručnjaka u oblasti javnog zdravlja i primenio metode aktivne nastave i omladinskog rada, kao i organizovanje zajednice što uključuje kako mlade tako i opštu populaciju. Treći projekat primenio je interaktivne aktivnosti koje angažuju učenike u razvoj veština i uzrasno prikladne razgovore sa vršnjačkim edukatorima u prisustvu zdravstvenih radnika i nastavnog osoblja. Iako su dva projekta trajala nekoliko meseci, jedan („Koordinacija, planiranje, organizovanje i sprovođenje aktivnosti na promociji zdravlja posebno usmerenih na osetljive grupe stanovništva – trudnice, malu decu i decu predškolskog uzrasta, decu školskog uzrasta, lica starija od 65 godina starosti i osobe sa invaliditetom“) sprovodi se svake godine od 1. januara do 31. decembra. Održivost dva projekta, „Koordinacija, planiranje, organizovanje i sprovođenje aktivnosti na promociji zdravlja posebno usmerenih na osetljive grupe stanovništva“ i projekta Omladine JAZAS-a Požarevac: „Znam šta hoću, drogu neću!“ osigurana je kroz uključivanje programa u redovne i planirane aktivnosti zdravstvene edukacije kao i preko vršnjačkih edukatora, dok drugi nije nastavljen zbog nedostatka finansiranja. Evaluacija je sprovedena za 2 projekta u vidu anketa učenika na početku i kraju programa i godišnje i petogodišnje analize aktivnosti. Finansiranje (za dva održiva projekta) obezbeđeno je iz budžeta Zavoda za javno zdravlje i Grada Požarevca.

Institut za javno zdravlje Vojvodine sproveo je jedanaest (11) programa za decu srednjeg i predadolescentnog uzrasta, kao i za mlađe adolescente, roditelje i decu u ranom uzrastu (0-5 godina), starije adolescente (20-25) i odrasle (preko 25). Oblici intervencije obuhvatili su vršnjačku edukaciju, predavanje, demonstraciju „pijanih naočara“ (simulacija korišćenja psihoaktivnih supstanci), interaktivne forume i kreiranje brošure za roditelje „Bolesti zavisnosti: ne želim da se desi u mojoj porodici i aktivno radim na tome“. Ovi programi imali su različite osnove sprovođenja, uključujući edukaciju o štetnim efektima droga i merama prevencije, borbu protiv zloupotrebe droga u školama, informisanje, svest o posledicama zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (PAS), razvoj emotivne kompetencije kod dece, prevenciju zavisnosti i bolesti. Njihovo trajanje se razlikovalo, pri čemu je većina trajala nekoliko meseci, a tri projekta su imala ukupno trajanje 3-4 godine.⁵⁷ Primetno je da su svi primenjivali niz standarda kao što su, na primer, interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u vežbanje ličnih i socijalnih veština i praktikovanje veština za nošenje sa situacijom, odlučivanje i odupiranje rizičnom ponašanju; uzrasno prikladne razgovore

57 Zdravstveno-vaspitni i edukativni materijal; „Kaži kako se osećaš“, razvoj emotivnih veština kod dece; 8 projekata za prevenciju zloupotrebe duvana i alkohola koje je sponzorirala Gradska uprava za zdravstvo Novog Sada.

o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima u pogledu zloupotrebe droge; neinteraktivne metode, predavanja, kao primarnu strategiju. Za samo jedan projekat, „Zdravsteno-vaspitni i edukativni materijal“, nema podataka o korišćenim standardima. Svi programi se smatraju održivim jer su sadržali primenljive i delotvorne programske aktivnosti intervencije. Svi su ocenjeni putem upitnika (pre i nakon sprovođenja) o određenim aktivnostima, npr. prevencija zloupotrebe PAS u školama, resursi za zdravstvenu edukaciju, dok se u jednom slučaju sama demonstracija štetnosti zloupotrebe PAS na poligonu sa i bez „pijanih naočara“ smatrala evaluacijom. Projekti su finansirani iz Gradske uprave za zdravstvo Novog Sada, AP Vojvodine i državnog Budžeta.

Uz radionice, vršnjačku edukaciju, fokus grupe, debate i predavanja, **Institut za javno zdravlje Niš** razvio je programe usmerene na decu ranog školskog uzrasta, predadolescente, adolescente, nastavnike i roditelje. Normativnu osnova za sve projekte (osim jednog) čine Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Strategija za mlade, Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga, Programski zadatak iz oblasti opšteg interesa. Ovi programi obuhvataju koordinaciju, planiranje, organizaciju i sprovođenje aktivnosti promocije zdravlja, naročito usmerene na ugrožene grupe stanovništva (trudnice, malu decu i decu predškolskog uzrasta, decu školskog uzrasta, lica iznad 65 godina starosti i osobe sa invaliditetom). Osim toga, svi ovi programi obuhvataju standarde za grupe sa povećanim rizikom. Iako se programi još uvek sprovode u kontinuitetu, svi su prošli evaluaciju, osim projekta „Prevencija zloupotrebe PAS među učenicima“. Održivost programa osigurana je bilo kroz sredstva (ministarstva) za programe „Prevencija narkomanije u školama“ i „Prevencija zloupotrebe PAS među učenicima“, bilo tako što su uvršteni kao redovna aktivnost („Veštine roditeljstva“ i „Vršnjačka edukacija u okviru prevencije zloupotrebe droga“). Programe je finansirala Republika Srbija odnosno Grad Niš.

Zavod za javno zdravlje Subotica sproveo je dva projekta usmerena na predadolescente, mlađe adolescente, nastavnike, roditelje i mlade na društvenim mrežama. Dva projekta su bila usmerena isključivo na mlađe adolescente, dok su primenjeni različiti oblici intervencija. Intervencije su obuhvatale interaktivna predavanja sa prezentacijama, interaktivne forume, multimedijске forume, kviz takmičenja, promociju fizičke aktivnosti i kontakta sa prirodom, nagradne konkurse za video spotove, medijsku kampanju na društvenim mrežama, javne razgovore sa učenicima srednjih škola, roditeljima i decom zajedno, kao i akciju na Fejsbuk stranici projekta „I ja sam protiv droge jer...“. Osnovu za sprovođenje čine zakoni i podzakonski akti, programski rad na nivou zavoda u Republici Srbiji, konkurs za sprovođenje Akcionog plana za borbu protiv droge u AP Vojvodini 2014-2015, partnerstvo sa Udruženjem „Restart“ Novi Sad, Kancelarijom za mlade u Subotici, srednjim školama u Subotici i AP Vojvodini, konkurs za finansiranje odnosno sufinansiranje programa i projekata u omladinskom sektoru. Svi projekti primenjivali su standarde uzrasno prikladno vođenih razgovora o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima po pitanju korišćenja droge, uključujući posledice zloupotrebe (percepcije rizika od zloupotrebe),

razbijanje predrasuda o normativnoj prirodi i očekivanjima vezanim za zloupotrebu droge, interaktivne aktivnosti sa učenicima, upoznavanje sa jasnim školskim pravilima, uključivanje roditelja, kreativno prevazilaženje razvojnih problema i korisno slobodno vreme. Projekti su sprovedeni različito, u trajanju od nekoliko meseci, godinu dana, ili u kontinuitetu tokom proteklih osam godina. Održivost je ostvarena kroz aktivnu saradnju sa osnovnim i srednjim školama, timovima edukatora i cirkulisanjem poruka na društvenim mrežama. Evaluacije su sprovedene za dva projekta, jedan projekat je prošao delimičnu evaluaciju, a za četvrti projekat nisu dostupni podaci. Projekti su finansirani kroz Budžet Republike Srbije, Pokrajinskog sekretarijata za omladinu i sport odnosno Grada Subotica.

Zavod za javno zdravlje Užice sproveo je projekat „Prevenција narkomanije u školama Zlatiborskog okruga za sedmi razred osnovne i prvi razred srednje škole“, usmeren na predadolescente, mlađe adolescente i odrasle, tokom školske 2018/2019. godine. Njegova realizacija zasnivala se na projektu Kancelarije za borbu protiv droga Vlade Republike Srbije i uključila je standarde za preventivni rad. Nije sprovedena evaluacija, niti je osigurana održivost programa. Projekat je finansiralo Ministarstvo zdravlja Republike Srbije.

Zavod za javno zdravlje Čuprija realizovao je programe usmerene na predadolescente, mlađe adolescente, odrasle i starija lica (roditelje). Oni su sprovedeni putem predavanja, radionica, interaktivnih foruma, edukacije edukatora, a njihovu osnovu predstavljali su Ministarstvo zdravlja Republike Srbije i Zavod za javno zdravlje. Svi programi su utemeljeni u Međunarodnim standardima prevencije korišćenja droge u radu sa učenicima, a trajali su od nekoliko meseci do godinu dana. Održivost je osigurana za samo jedan, dok je evaluacija za jedan sprovedena u vidu ulaznih i izlaznih testova (međutim, nije bilo povratnih informacija), dok za ostale programe nema podataka. Sredstva za jedan projekat obezbeđena su preko Ministarstva zdravlja, dok za drugi nije predviđena finansijska podrška.

Uz pomoć interaktivnih foruma, predavanja i radionica u školama, **Zavod za javno zdravlje Zrenjanin** razvio je projekte „Prepoznavanje opojnih droga i znakova zloupotrebe“ (samo za nastavnike) i „Hiljadu zašto i samo jedno zato“ (usmeren na predadolescente) i pokrenuo ih u okviru plana Komisije za prevenciju narkomanije u školama. Program „Hiljadu zašto i samo jedno zato“ primenio je niz standarda, uključujući Međunarodne standarde za prevenciju korišćenja droge u radu sa učenicima, na primer, interaktivne aktivnosti vežbanja ličnih i socijalnih veština u radu sa učenicima, ali bez individualnog rada sa učenicima ili preventivnih programa sa roditeljima. Projekat je sproveden tokom prve polovine školske 2018/2019. godine i obuhvatio 14 obrazovnih aktivnosti koje je sproveo tim predavača. Otada, program je prekinut zbog nemogućnosti da se spoje radne i programske aktivnosti, nejasnih stručno-metodoloških uputstava, nedostatka finansijske kompenzacije, a održivost nije obezbeđena. Međutim, program je prošao evaluaciju.

Uz pomoć radionica, predavanja, vršnjačke edukacije, interaktivnih foruma, kao i kroz redovni vid primarne pomoći, **Zavod za javno zdravlje Valjevo** sproveo je dva projekta usmerena na predadolescente, rane adolescente i odrasle. Osnova za sprovođenje bili su zakon o zdravstvenoj zaštiti i Komisija Vlade Republike Srbije za prevenciju narkomanije u školama, dok su primenjeni standardi obuhvatili interaktivne radionice usmerene na razvoj ličnih i socijalnih veština, aktivnosti koje razvijaju dobru školsku atmosferu, neguju prosocijalno i smanjuju neprikladno ponašanje, kao i programi za razvoj roditeljskih veština. Jedan od njih se sprovodi tokom čitave godine poslednjih 5 godina, a drugi nekoliko meseci. Iako oba imaju internu evaluaciju, samo jedan je osigurao održivost. Sredstva dolaze od Vlade Republike Srbije i Ministarstva zdravlja.

Zavisnost na „ignor“

- 660 učenika iz 11 srednjih škola u Pančevu
- 293 publikacija (284 postera i 9 filmova)
- 410 učenika iz 11 osnovnih škola i 4 srednje škole sa teritorije AP Vojvodine
- 1000 letaka i 200 postera podeljeno uz 46 medijskih predstavljanja
- Preko 60.000 pregleda 343 postavljena sadržaja na Fejsbuk stranici
- 673 mladih učestvovalo u istraživanju
- 166 odraslih učestvovalo u javnoj prezentaciji projekta i ceremoniji dodele nagrada

Zavod za javno zdravlje Pančevo sproveo je programe usmerene na predadolescente, mlađe adolescente i odrasle, uz pomoć predavanja, radionica, interaktivnih foruma, konkursa za najbolji poster i film na temu bolesti zavisnosti, istraživanja, promociju radova putem stranice na Fejsbuku posvećene projektu i medija, podele letaka na srpskom i manjinskim jezicima i distribucije pobjedničkog postera. Osnovu za njihovo sprovođenje činila je Strategija za prevenciju zloupotrebe droga 2014-2021, Strategija brige o mladima Pančeva 2014-2017, Nacionalna strategija za mlade 2015-2025, Akcioni plan politike za mlade u AP Vojvodini za period od 2015. do 2020. godine, Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za mlade za period od 2015. do 2017. godine, kao i činjenica da su ovo bili projekti Ministarstva zdravlja i Ministarstva

prosvete Republike Srbije. Za jedan projekat nema nikakvih informacija o primenjenim standardima, dok se za drugi navodi nekoliko: preventivne intervencije koje uključuju roditelje, razvoj roditeljskih veština, edukacija učenika sa jasnim školskim pravilima po pitanju korišćenja droge u prostorijama škole, interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u vežbanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiskom korišćenja droge i razvoj zdravog odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština za nošenje sa situacijom, odlučivanje i odupiranje rizičnom ponašanju), razgovor o različitim društvenim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima o korišćenju droge, uključujući i posledice korišćenja (percepciju rizika od zloupotrebe), razbijanje zabluda o prirodi i očekivanjima u pogledu zloupotrebe droge i interaktivne radionice. Jedan projekat trajao je jednu školsku godinu („Zavisnost na ignor“), dok se drugi kontinuirano sprovodi 15 godina („Droga je kockanje sa životom“), a njihova održivost osigurava se bilo refinansiranjem kroz projekte ili iz Budžeta RS, odnosno kroz kontinuiranu zainteresovanost škola. Ne postoje podaci o održivosti programa „Škola da, droga ne“. Svi programi su ocenjeni i uključuju izveštaje o broju učenika, škola, odraslih,

podnetih radova, podjeljenog promotivnog materijala i medijskih pojavljivanja, procenu stručne službe škole, istraživanje o promeni znanja kod učenika, kao i ankete pre i nakon edukacije. Međutim nije sprovedena analiza uticaja. Programe su finansirali Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu i Ministarstvo zdravlja.

Uz pomoć radionica i predavanja, **Gradski zavod za javno zdravlje Beograd** sprovodi projekte „Kreativni rad sa učenicima na prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci“ i „Edukacija roditelja i učenika na temu prevencije zloupotrebe droga u školama“, a oba se bave univerzalnom prevencijom i usmereni su na učenike mlađeg uzrasta i predadolescente, adolescente, roditelje i nastavnike. Sprovođenje je zasnovano na Strategiji za borbu protiv droga 2009-2013, Strategiji za prevenciju zloupotrebe droga 2014-2021, kao i na Operativnom planu za sprovođenje programa prevencije zloupotrebe droga u školama. Održivost oba programa delimično je obezbeđena, pri čemu jedan projekat traje od 2010. a drugi od 2018. godine. Sprovedena je evaluacija procesa i pokazala poboljšanja na nivou znanja, zadovoljstva polaznika (edukatora i saradnika), zadovoljstvo sprovođenjem čitavog programa i zadovoljstvo učenika. Jedan projekat je finansiran kroz konkurs za projekte, dok drugi nije dobio posebna sredstva.

Uz pomoć radionica, predavanja, vršnjačke edukacije, interaktivnih foruma i informacija putem masovnih medija, **Zavod za javno zdravlje Kraljevo** sproveo je projekte usmerene na srednje detinjstvo, predadolescente i mlađe adolescente, nastavnike i roditelje. Osnovu za njihovo sprovođenje predstavlja Operativni plan Komisije Vlade Republike Srbije. Svi programi su primenili interaktivne razgovore sa učenicima, roditeljima i nastavnicima, koje su nadzirali obučeni stručnjaci iz različitih sektora društva, uz koordinaciju stručnjaka u oblasti javnog zdravlja. Dva projekta („Koordinacija, organizacija, planiranje i sprovođenje promocije zdravlja posebno usmerene na osetljive grupe stanovništva“ i „Mala škola zdravlja“) trajala su čitavu kalendarsku godinu i bila su finansijski održiva. Program „Prevencija narkomanije u školama“ trajao je manje od godinu dana, a njegova održivost nije osigurana, jer nisu izdvojena sredstva za njegovu dalju realizaciju. Evaluacija je sprovedena putem anketa pre i nakon aktivnosti („Prevencija narkomanije u školama“), kao i kroz godišnje i petogodišnje analize aktivnosti („Koordinacija, organizacija, planiranje i sprovođenje promocije zdravlja posebno usmerene na osetljive grupe stanovništva“) odnosno kroz analizu objavljenu u stručnom časopisu („Mala škola zdravlja“). Finansirani su kroz budžetsku podršku Zavoda za javno zdravlje odnosno iz sredstava partnera (Crveni krst Kraljevo i Biblioteka).

Zavod za javno zdravlje Novi Pazar sproveo je program pod nazivom „Prevencija narkomanije u školama“ usmeren na predadolescente i mlađe adolescente u trajanju od ispod godinu dana. Intervencija je sprovedena u vidu predavanja i interaktivnih foruma, a zasnovana je na Komisiji Vlade Republike Srbije. Primenjeni su međunarodni standardi, uključujući prevenciju zloupotrebe droga kod dece u višim razredima osnovne škole i u radu sa srednjoškolcima, kao i aktivnosti prevencije usmerene na roditelje. Održivost nije osigurana zbog nedostatka budžeta, dok je evaluacija sprovedena (rezultati nisu ocenjeni).

Institut za javno zdravlje Kragujevac sproveo je projekte za decu mlađeg školskog uzrasta, predadolescente, mlađe adolescente i odrasle osobe uz pomoć predavanja, razgovora i savetodavnog rada kao vidova intervencije. Zasnovani su na Zakonu o zdravstvenoj zaštiti, Zakonu o javnom zdravlju, Strategiji javnog zdravlja, Strategiji o sprečavanju zloupotrebe droga, Planu javnog zdravlja grada Kragujevca, Vlade Republike Srbije i resornih ministarstava i trajali su uglavnom godinu dana, osim jednog koji se sprovodi u kontinuitetu. Programi su primenili niz standarda, uključujući i informacije o intoksikantima, interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u sticanje znanja i vežbanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima korišćenja droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, praktikovanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju), uzrasno prikladne razgovore o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima u pogledu korišćenja droge, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcija rizika zloupotrebe), savete u slučaju sumnje na zloupotrebu droge, edukaciju učenika (budućih edukatora) uz pomoć zdravstvenih stručnjaka iz Instituta za javno zdravlje. Održivost je obezbeđena za jedan projekat, kao i evaluacija, koja je sprovedena kroz ulazne i izlazne testove. Nisu dostupni podaci za ostale projekte.

Zavod za javno zdravlje Pirot sproveo je niz programa usmerenih na predadolescente i rane adolescente. Za ovu intervenciju, Zavod je primenio niz različitih vidova, kao što su motivacioni intervjui, interaktivni forumi za učenike i nastavnike, radionice i predavanja. Osnovu za sprovođenje programa čine Zakon o javnom zdravlju, Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga, Projekat LSU za decu iz Pirota; Nacionalni plan akcije za decu 2004-2015; Savetovalište za mlade, kao i Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti. Ovi programi su usmereni na zaštitne faktore i faktore rizika. Programi su trajali od jednog meseca do jedne godine (u kontinuitetu). U svim projektima, održivost je osigurana kroz obuku zaposlenih, dok su evaluacije sprovedene za samo dva od oko 20 projekata. Programi su finansirani ili iz republičkog Budžeta ili iz Budžeta Grada Pirota.

Rana adolescencija (15-18)

Ovaj deo obuhvata samo one projekte koji su isključivo namenjeni ovoj grupi, obzirom da su programi koji su primenljivi na nekoliko uzrasnih grupa, uključujući i ranu adolescenciju, predstavljeni u prethodnom odeljku. Osim toga, na osnovu definicije omladine UN kao mladih između 15 i 19 godina starosti, ovaj odeljak takođe obuhvata sve projekte koji se odnose na „omladinu“, kao i „mlade“ i „učenike“.⁵⁸

Svi projekti koje je sprovodilo Ministarstvo unutrašnjih poslova koristilo je predavanja kao glavni vid sprovođenja, dok su neki od njih obogaćeni razgovorima sa učenicima, edukativnim filmovima, intervjuiima sa stručnjacima i anketama o prethodnom znanju, stavovima i iskustvima učenika. Svi su uzeli u obzir zaštitne faktore i faktore rizika, dok je jedan („Zajedno protiv droge za bezbedniji Sombor“) primenio takođe uzrasno prikladne razgovore o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim

58 <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/youth-0/index.html>

i negativnim očekivanjima o korišćenju droge, uključujući i posledice zloupotrebe, a tri programa su koristila interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (Projekat „Matura“; „Budi pametan, savladaj izazov“; „Droga je nula, život je jedan“; „Izaberi da odbiješ“). Projekat „Matura“ aktivan je u kontinuitetu od školske 2017/2018. godine, dok su svi ostali trajali samo nekoliko meseci. Održivost je obezbeđena isključivo za projekat „Matura“, jer je odobren od strane nekoliko ministarstava, Kancelarije za borbu protiv droga Vlade Republike Srbije i Agencije za bezbednost saobraćaja, dok su ostali projekti ili još uvek u toku ili nema podataka. Isto se odnosi na evaluacije projekata (vidi tabelu 23). Projekat „Matura“ sprovodi se u okviru redovnih poslova za koje su izdvojena sredstva iz budžeta, a za dva, „Izaberi život, droga je promašaj“ i „Spasi Sačuvaj svoj život izaberi mladost, ne ludost“) dodatno preko Misije OEBS-a.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja sprovelo je tri programa koji koriste redovnu školsku nastavu i zasnivaju se na Pravilniku o planu nastave i učenja i Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Održivost svih programa osigurana je obzirom da se „Nastava fizičkog i zdravstvenog vaspitanja“ i nastava izbornog programa „Zdravlje i sport“ odvija kroz redovne časove, dok je „Program zdravstvene zaštite učenika“, uključujući program prevencije PAS bio deo godišnjeg školskog plana i programa.

Do sada, svi programi koje sprovodi **Ministarstvo za omladinu i sport** bili su usmereni na mlađe adolescente i starije uzrasne grupe. U okviru takvih programa primenjivan je čitav niz intervencija, uključujući edukaciju, savetovanje, organizovanje javnih događaja, interaktivna predavanja, radionice, seminare, obuke, društvene mreže, kurseve. U okviru programa podrške mentalnom zdravlju mladih u opštini Velika Plana „Mi ne pričamo drugima, mi pričamo sa tobom“, organizovane su psihološke radionice, onlajn savetovališta, individualno savetovanje i terapijski rad u psihološkom savetovalištu. Slično tome, programi primenjuju razne međunarodno priznate standarde, kao što je veći broj vršnjačkih edukatora, unapređenje veština mladih radi smanjenja rizičnog ponašanja i aktivnog uključivanja mladih u školama na ovu temu, razvoj jezičkih kompetencija za prevenciju rizika kod ugroženih grupa, psihološku i obrazovnu podršku, edukaciju mladih, angažovanje roditelja, kao i radionice za prevenciju rizika. Velike su šanse za održivost projekata, uglavnom zbog učešća trenera i edukatora nakon programa a u nekim slučajevima kroz partnerstva sa školama ili integrisanje glavnih tema u druge redovne projekte, dok su neki od njih finansirani kroz javni konkurs iz budžetskih sredstava. Do sada se očekuje evaluacija 7 projekata u vidu izveštaja, dok je u okviru projekta „2018: Omladina JAZAS-a Kragujevac – Safe Party“ sprovedeno izlazno testiranje znanja i veština edukatora i zadovoljstva učenika, a nakon projekta „2017: Udruženje avantura – vršnjačka edukacija u prevenciji dopinga u sportu“, izvršena je analiza ostvarenog znanja i objavljen izveštaj.

Zavod za javno zdravlje Kruševac sproveo je projekat „Stani-razmisli-odluči“, uz pomoć radionica, predavanja, vršnjačke edukacije i istraživanja i primenu širokog spektra standarda, uključujući različite interaktivne aktivnosti usmerene na učenike i njihovo

vežbanje socijalnih i ličnih veština kroz igranje uloga, skečeve, *Power Point* prezentacije i radio emisije. Osim toga, na osnovu prethodno sprovedene ankete učesnika, projekat je obuhvatio i razgovore o stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima po pitanju korišćenja droge i ličnih percepcija rizika i zloupotreba, vršnjačku edukaciju kroz takmičenja između razreda i škola, izvođenje skečeva o nošenju sa društvenim pritiscima na korišćenje droga i odupiranje rizičnom ponašanju. Projekat je finansirao Grad Kruševac a trajao je nekoliko meseci, uz obezbeđenu održivost, jer postoji приметna zainteresovanost mladih za ove teme. Evaluacija je sprovedena u vidu kviz takmičenja.

Zavod za javno zdravlje Požarevac sproveo je jedan projekat, koristeći vršnjačku edukaciju i primenjujući interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u razvoj veština, kao i uzrasno prikladne razgovore sa vršnjačkim edukatorima u prisustvu zdravstvenih stručnjaka i nastavnog osoblja. Zasnovan je na Nacionalnoj strategiji za mlade, Strategiji javnog zdravlja, Nacionalnoj strategiji za prevenciju i kontrolu HIV infekcije i AIDS-a u Republici Srbiji i Lokalnom akcionom planu za Požarevac u trajanju od oko sedam meseci, a finansirao ga je Grad Požarevac. Njegova održivost obezbeđena je preko vršnjačkih edukatora, ali nema podataka o evaluaciji.

Institut za javno zdravlje Vojvodine sproveo je projekat „Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju srednjoškolaca u Vojvodini“, koji koristi neinteraktivna predavanja kao primarnu strategiju. Povrh toga, primenjen je čitav niz drugih metoda/standarda, uključujući kreativne radionice (u trajanju od 90 minuta), usmerene na prevenciju zloupotrebe PAS i uticaj na seksualno zdravlje, priručnik o zloupotrebi PAS, interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u vežbanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, praktikovanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanje i odupiranje rizičnom ponašanju), uzrasno prikladni razgovori o raznim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima u vezi sa korišćenjem droge, uključujući posledice zloupotrebe (percepciju rizika od zloupotrebe), kao i razbijanje zablude o normativnoj prirodi i očekivanjima po pitanju zloupotrebe droge. Trajao je tri godine, njegova održivost je rezultat primenljivih i delotvornih aktivnosti intervencije, a finansirao ga je Sekretarijat za sport i omladinu AP Vojvodine. Program je prošao evaluaciju primenom upitnika pre i nakon intervencije.

Kroz sprovođenje projekata isključivo namenjenih mlađim adolescentima, **Zavod za javno zdravlje Subotica** upotrebio je brojne metode realizacije i primenio različite međunarodne standarde. Upotrebljene metode obuhvataju multimedijske forume, kviz takmičenja, promociju fizičke aktivnosti i kontakta sa prirodom, nagradni konkurs za video klip, medijsku kampanju na društvenim mrežama za projekat „Hoću da znam, jer ja biram!“, zajedničke i odvojene javne razgovore sa učenicima i roditeljima i akciju na Fejsbuk stranici projekta „I ja sam protiv droge jer...“ za projekat „Saznaj više – sačuvaj život!“. Projekti su primenili standarde interaktivnih i kreativnih aktivnosti, uključujući i razgovore na relevantne teme i upoznavanje sa školskim pravilima i uključivanje roditelja. Jedan projekat je trajao četiri meseca dok je drugi realizovan u toku čitave godine. Njihova održivost osigurana je putem video snimaka i poruka na društvenim mrežama, koje

ostaju. Projekat „Hoću da znam, jer ja biram!“ finansiran je kroz Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu, a „Saznaj više – sačuvaj život!“ kroz budžet Grada Subotice. Jedan projekat je prošao delimičnu evaluaciju, dok za drugi podaci nisu dostupni (vidi tabelu 29).

Zavod za javno zdravlje Čuprije sproveo je projekat kroz radionice i predavanja, primenom međunarodnih standarda za prevenciju zloupotrebe droga u radu sa učenicima. Projekat je trajao oko 3 meseca a održivost je obezbeđena (bez detalja o mehanizmu za obezbeđivanje održivosti), dok je evaluacija planirana za januar 2020. godine. Ne postoje podaci o tome da li je ova evaluacija sprovedena.

Većina podataka o projektu koji je sproveo **Zavod za javno zdravlje Zrenjanina**, uključujući naziv sprovedenog programa, nedostaje, iako je zabeleženo da je evaluacija sprovedena kroz upitnike koje su popunili učenici (549) i upućeni IJZS „Batut“. Održivost programa je narušena jer je tim preveliki a članovi tima demotivisani. Da bi se obezbedila održivost, treba smanjiti veličine timova, održavati predavanja u zgodnije vreme tokom dana, a potrebno je obezbediti i bolju edukaciju i finansijsku nadoknadu za članove tima.

Svake godine, **Zavod za javno zdravlje Kraljevo** sprovodi jednomesečni projekat usmeren na Klub mladih Crvenog krsta Kraljevo a zasnovan je na međusektorskoj saradnji između Crvenog krsta i Zavoda za javno zdravlje. Sprovodi se u obliku radionica, predavanja i kroz pripremu vršnjačkih edukatora, a primenjuje standarde za interaktivne aktivnosti usmerene na razvoj veština sa odabranim predstavnicima učenika za vršnjačke edukatore. Evaluacija se sprovodi u vidu analize, a program finansiraju partneri koji u njemu učestvuju (Crveni krst i Zavod za javno zdravlje). Njegova održivost osigurana je obzirom da se sprovodi svake godine.

Primenom standarda na zdravstvene radnike uključene u edukaciju učenika da postanu edukatori, kao i nakon toga sprovođenje programa od strane edukovanih vršnjaka, **Institut za javno zdravlje Kragujevac** sproveo je „Program promocije zdravlja putem vršnjačke edukacije“ u trajanju od oko 6 meseci. Zasnovan je na Zakonu o javnom zdravlju, Strategiji javnog zdravlja, Planu javnog zdravlja Grada Kragujevca, a njegova održivost je obezbeđena obzirom da će edukatori edukovati svoje vršnjake u srednjoj školi. Osim toga nema više dostupnih podataka.

Većina projekata **Zavoda za javno zdravlje Pirot**, sprovedena je kroz nekoliko predavanja i radionica, dok su neki od njih („Narkomanija i mladi“; „Prevencija zloupotrebe psihoaktivnih supstanci (2018)“; „Dejstvo opojnih droga i alkohola“; „Bolesti zavisnosti – PAS indikovana prevencija – u kontinuitetu 2014-2019.“; „Prevencija narkomanije – Univerzalna prevencija Babušnica“; „Motivacija za umanjenje zloupotrebe PAS – indikovana prevencija – Savetovanište za DPST“; „Prevencija zavisnosti – univerzalna prevencija Zavoda za javno zdravlje Pirot“), primenjivali su isključivo motivacioni razgovor. Svi programi su obuhvatili zaštitne faktore i faktore rizika i zasnovani su na Zakonu o javnom zdravlju. Svi su finansirani kroz republički budžet, a uglavnom su trajali više godina, tokom 2014. odnosno 2015. i 2017. godine, uz nekoliko izuzetaka koji su

trajali samo jedan mesec ili jednu godinu.⁵⁹ Svi programi su obezbedili održivost kroz obučene radnike, a evaluacija je sprovedena za samo jedan, „Motivacija za umanjene zlopotrebe PAS – indikovana prevencija – Savetovalište za DPST“, obzirom da je tokom proteklih 6 godina sprovođenja programa 11% svih motivacionih razgovora (testiranih u Savetovalištu za DPST) bili razgovori sa korisnicima PAS.

Aneks 2. Prikaz komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda

Programi za razvoj roditeljskih veština

Tabela 15. Prikaz komparativne analize programa za razvoj roditeljskih veština koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda

Strategija	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
Program suzbijanja zlopotrebe droge u školama (Zavod za javno zdravlje Šabac)	Programi u kojima se razvijaju roditeljske veštine (uspostavljanje uzrasno odgovarajućih pravila i granica, kontrolisanje i kvalitetno strukturisanje slobodnog vremena dece, uključivanje roditelja u život dece – praćenje njihovih aktivnosti i drugarstava, učešće u njihovom učenju i obrazovanju, veštine komunikacije, podrška roditeljima da postanu uzor svojoj deci...).	Radionica; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovode ih obučeni pojedinci.	Organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); sprovode ih obučeni pojedinci.	Program primenjuje više od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

59 „Tvoje ne, menja sve – novembar 2014.“; „Tvoje ne, menja sve – novembar 2015.“; „Tvoje ne, menja sve – novembar 2016.“; „Tvoje ne, menja sve – novembar 2017.“; „Tvoje ne, menja sve – novembar 2018.“; „Prevenција narkomanije – univerzalna prevencija Zavoda za javno zdravlje Pirot – 2018.“

Prevenција zloupotrebe droga u školama (Sremska Mitrovica)	Predavanja, radionice, interaktivni forumi; programi za razvoj roditeljskih veština (uspostavljanje uzrasno odgovarajućih pravila i granica, kontrolisanje i kvalitetno strukturisanje slobodnog vremena dece, uključivanje roditelja u život dece – praćenje njihovih aktivnosti i drugarstava, učešće u njihovom učenju i obrazovanju, veštine komunikacije, podrška roditeljima da postanu uzor svojoj deci...).	Radionica; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovedu pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovede ih obučeni pojedinci.	Organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); sprovede ih obučeni pojedinci.	Program primenjuje više od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Kampanja „Škola da, droga ne“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo)	Programi za razvoj roditeljskih veština.	Radionica; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovedu pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovede ih obučeni pojedinci.	Jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovedu pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovede ih obučeni pojedinci.	Program primenjuje samo minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima. Potrebno je više detalja o sadržaju programa.
„Škola da, droga ne“ – univerzalna prevencija (Zavod za javno zdravlje Pančevo)	Preventivne intervencije koje uključuju roditelje; programi za razvoj roditeljskih veština; interaktivne radionice.	Radionica; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovedu pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovede ih obučeni pojedinci.	Jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovedu pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovede ih obučeni pojedinci.	Program primenjuje samo minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima. Potrebno je više detalja o sadržaju programa.

Prevenција narkomanije u školama (Zavod za javno zdravlje Novi Pazar)	Preventivne aktivnosti usmerene na roditelje.	Radionica; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovode ih obučeni pojedinci.	Jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovode ih obučeni pojedinci.	Program primenjuje samo minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima. Potrebno je više detalja o sadržaju programa.
UNODC – „Program osnaživanja porodica 10-14“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja; Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Radionica; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovode ih obučeni pojedinci	Radionica; Preventivne intervencije koje uključuju roditelje, programi za razvoj roditeljskih veština, jačanje povezanosti porodica; podrška roditeljima da preuzmu aktivnu ulogu u životu svoje dece; podrška roditeljima da sprovode pozitivnu i razvojno prikladnu disciplinu; podrška roditeljima da budu uzor svojoj deci; organizovani tako da bude lako i privlačno roditeljima da učestvuju; niz časova (često oko 10 časova); aktivnosti za roditelje, decu i čitavu porodicu; sprovode ih obučeni pojedinci.		Program primenjuje sve karakteristike koje predlažu Međunarodni standardi.

Lične i socijalne veštine (srednje detinjstvo)

Tabela 16. Prikaz komparativne analize programa za razvoj ličnih i socijalnih veština koji se sprovede u Srbiji i Međunarodnih standarda

Strategija	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
Program „Osnove bezbednosti dece“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština; omogućava učenicima sticanje znanja, veština i stavova koji će doprineti kulturi bezbednosti dece; časove drže policijski službenici Ministarstva unutrašnjih poslova koji imaju znanje i veštine u relevantnim oblastima koje se proučavaju u okviru ove teme; nastavne metode koje se koriste su: usmena prezentacija, konverzacija i demonstracija. Koriste se sledeća nastavna pomagala: vizuelna (crteži, slike i fotografije), audio-vizuelna (video materijal) i tekstualna (priručnici).	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese najmanje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Projekat „Leto na Olimpu“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Radionica; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori a časovi su prvenstveno interaktivni.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje samo minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima. Potrebno je više detalja o sadržaju programa.
Projekat „Droga je nula, život je jedan“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Interaktivne aktivnosti uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje samo minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima. Potrebno je više detalja o sadržaju programa.

„Ne uništavaj sebe, samo reci ne drogama“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje samo minimalne karakteristike za koje se prepoznaje da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Izbor je tvoj, droga je promašaj“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Štampa promotivnog materijala, medijske prezentacije, sastanci sa projektnim institucijama, distribucija informativno-edukativnog materijala, edukacija u školama; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.
Program suzbijanja zloupotrebe droge u školama (Zavod za javno zdravlje Šabac)	Interaktivni forumi; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanje i odupiranje rizičnom ponašanju).	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Prevenција zloupotrebe droga u školama (Zavod za javno zdravlje Sremska Mitrovica)	Radionice; interaktivni forumi; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje socijalnih i ličnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanje i odupiranje rizičnom ponašanju).	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Kaži kako se osećaš“ – razvoj emocionalnih veština kod dece (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Izrada bojanke za decu: „Priča o osećanjima“, brošure za roditelje: „Emotivne avanture naše dece“, postera: „Vrste emocija“, kalendar: „Hajde da pričamo o emocijama u 2015. godini“ i priručnika: „Kaži kako se osećaš“; kreativne radionice; obuka za usluge pedagoško-psihološke službe pri školama, vaspitače i nastavnike u svim vrtićima i osnovnim školama u Novom Sadu; zvaničan materijal dostupan na: www.izjzv.org.rs, u odeljku „Edukativna sredstva“; dobro strukturisane interaktivne radionice usmerene na razvoj ličnih i socijalnih veština (podnošenje frustracije u svakodnevnom životu na bezbedan i zdrav način, razvoj socijalnih kompetencija, razvoj pozitivnih socijalnih normi i stavova).	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Hiljadu zašto i samo jedno zato“ (Zavod za javno zdravlje Zrenjanin)	Interaktivni forumi, predavanja i radionice u školama; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština; osmišljen od strane pedagoga i psihologa.	Unapređuje širok raspon ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova. Uključuje čas o psihoaktivnim supstancama (nije relevantan za grupu srednjeg uzrasta).	Program primenjuje više od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Poslovi od opšteg interesa u zdravstvenoj zaštiti za programsku aktivnost“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo)	Radionice, vršnjačka edukacija, interaktivni forumi, redovan oblik pomoći primarne nege; dobro strukturisane interaktivne radionice namenjene razvoju ličnih i socijalnih veština; aktivnosti koje razvijaju dobru školsku atmosferu, neguju prosocijalno ponašanje i smanjuju neprikladno ponašanje.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Kampanja „Škola da, droga ne“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo)	Dobro strukturisane interaktivne radionice namenjene razvoju ličnih i socijalnih veština; aktivnosti koje razvijaju dobru školsku atmosferu, neguju prosocijalno ponašanje i smanjuju neprikladno ponašanje.	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Do uspeha zajedno“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja)	Obrazovna komponenta (sprovode ga obučeni volonteri/učenici koji sprovode niz radionica; radionice su razvili psiholozi iz Ministarstva prosvete a osmišljene su tako da razviju socijalne veštine i ojačaju otpornost učenika na rizično ponašanje; sportska komponenta; sprovode ga nastavnici fizičkog vaspitanja u školama; učenici imaju besplatan trening fudbala dvaput nedeljno da bi im slobodno vreme bilo bolje strukturisano).	Unapređuje niz ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova, a često se obezbeđuju dodatni časovi tokom narednih nekoliko godina; sprovode ih obučeni nastavnici i facilitatori, a časovi su prvenstveno interaktivni.		Program primenjuje sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda.

Preventivna zasnovana na socijalnim kompetencijama i društvenom uticaju

Tabela 17. Prikaz komparativne analize programa koji se sprovode u Srbiji za preventivnu edukaciju na osnovu socijalnih kompetencija i društvenog uticaja i Međunarodnih standarda

Strategija	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
Program prevencije zloupotrebe droge u RS (Zavod za javno zdravlje Subotica)	Interaktivno predavanje sa prezentacijom (<i>Power Point</i>); uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima u vezi korišćenja droge, uključujući i posledice zloupotrebe (perceptije rizika od zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima po pitanju zloupotrebe droge.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, a naročito u odnosu na zloupotrebu droge; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine odupiranja, a naročito u odnosu na korišćenje supstanci.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Program prevencije zloupotrebe PAS u školama (Zavod za javno zdravlje Subotica)	Interaktivni forumi (tim predavača: lekar, psiholog, edukator, sudija, javni tužilac, službenik policije, socijalni radnik); interaktivne aktivnosti sa učenicima (odupiranje pritisku i razvoj zdravih odgovora). Upoznavanje sa jasnim školskih pravilima; učešće roditelja.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; percepcije uticaja rizika povezanih sa korišćenjem supstanci; razbija zablude o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

Vaspitanje za zdravlje 2015. (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Priručnik za edukatore (15 strana na temu PAS; 3 strane o emotivnim kompetencijama, 2 radionice o prevalenci PAS i 10 radionica o emotivnoj kompetenciji); sprovedene obuke predstavnika pedagoško-psihološke službe pri školama i razrednih starihina u svim školama u Novom Sadu; dostupno na: www.izjzv.org.rs, u odeljku „Edukativna sredstva“; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvijanje zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima o korišćenju droge, uključujući i posledice zloupotrebe (perceptije rizika od zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima po pitanju zloupotrebe droge.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da izostavi upotrebu predavanja, jer su neinteraktivne metode povezane sa negativnim ishodima.

8 projekata za prevenciju zlouporabe duvana i alkohola koje sponzorise Gradska uprava Novog Sada (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Edukacija i zdravstveno-obrazovni materijal (posteri, leci sa QR kodom koji ih povezuje sa posebnim internet stranicama; interaktivne aktivnosti koje ukljucuju učenike u vežbanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvijanje zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima o korišćenju droge, uključujući i posledice zlouporabe (percepcije rizika od zlouporabe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima po pitanju zlouporabe droge.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući takođe obučene vršnjake). Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje više od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Međutim, treba da izostavi upotrebu predavanja, jer taj metod nije interaktivan. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Edukacija roditelja i učenika na temu prevencije zlouporabe droga u školama“ (Gradski zavod za javno zdravlje Beograda)	Radionica; predavanja; kompetencije za podršku razvoja ličnosti učenika, prepoznavanje i odgovor na bezbednosne rizike, unapređivanje kompetencija nastavnika; uzrasno prikladni vođeni razgovori o raznovrsnim društvenim uverenjima i razbijanje predrasuda o normativnoj prirodi i očekivanjima u pogledu korišćenja droge; upoznavanje učenika sa jasnim školskim pravilima; preventivne intervencije koje uključuju roditelje, vođene od strane obučeni pojedina ili stručnjaka iz relevantnijih oblasti).	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program izostavi upotrebu predavanja, jer su neinteraktivne metode povezane sa negativnim ishodima i da uključi strukturisane časove. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Škola da, droga ne“ (Zavod za javno zdravlje Pančevo)	Preventivne intervencije koje uključuju roditelje; programi koji razvijaju roditeljske veštine; edukacija učenika o jasnim školskim pravilima po pitanju korišćenja droge u prostorijama škole, interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima na korišćenje droge i razvijanje zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranje rizičnom ponašanju); razgovori o različitim društvenim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima vezanim za korišćenje droge, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcije rizika od zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima po pitanju zloupotrebe droge; interaktivne radionice.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući takođe obučene vršnjake).	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program uključi strukturisane časove. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Koodinacija, organizacija, planiranje i sprovođenje promocije zdravlja posebno usmerene na osetljive grupe stanovništva“ (Zavod za javno zdravlje Kragujevac)	Edukacija kroz razgovore; predavanja; edukacije; savetodavni rad; pružanje informacija o intoksikantima; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u sticanje znanja i praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiskom korišćenja droge i razvijanje zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); uzrasno prikladni vođeni razgovori o raznovrsnim društvenim uverenjima i razbijanje predrasuda o normativnoj prirodi i očekivanjima u pogledu korišćenja droge uključujući i posledice zloupotrebe (percepcije o riziku od zloupotrebe); saveti prilikom sumnje na zloupotrebu droge.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući takođe obučene vršnjake). Pružanje informacija samo o supstancama.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program uključi strukturisane časove i eksperte. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Prevenција narkomanije u školama“ (Institut za javno zdravlje Kragujevac)	Interaktivni forumi; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima vezanim za korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); interaktivne aktivnosti koje uključuju roditelje; usmena predavanja i prenos informacija o drogama.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući takođe obučene vršnjake); uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2015. Udruženje građana „Iskra“ Loznica: „Inicijativa mladih za zdrav i aktivan život“ - (Ministarstvo za omladinu i sport)	Edukacija, savetovanje, organizovanje javnih manifestacija, interaktivna predavanja, radionice; povećan broj vršnjačkih edukatora; unapređivanje veština mladih radi smanjivanja rizičnog ponašanja; aktivno uključivanje mladih u školama u ovu temu.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući takođe obučene vršnjake); uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Kordinacija, organizacija, planiranje i sprovođenje promocije zdravlja posebno usmerene na osetljive grupe stanovništva“ (Zavod za javno zdravlje Kraljevo)	Radionica; predavanje; vršnjačka edukacija; interaktivni forumi; informisanje putem masovnih medija; obuke se sprovode u skladu sa savremenim stručno-medicinskim stavovima i doktrinom u oblasti unapređenja zdravlja dece i mladih, iz aspekta rada stručnjaka u oblasti javnog zdravlja.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, uključujući naročito nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine odupiranja a posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Mala škola zdravlja“ (Zavod za javno zdravlje Kraljevo)	Vršnjačka edukacija, radionica, edukacija kroz javne razgovore; interaktivne aktivnosti koje angažuju učenike u razvoj veština, uzrasno prikladni razgovori sa vršnjačkim edukatorima u prisustvu zdravstvenih radnika i nastavnog osoblja.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Program prevencije zloupotrebe droge u školama“ (Zavod za javno zdravlje Čačak)	Radionice: predavanja; vršnjačka edukacija; uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima od korišćenja droga, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcija rizika u vezi zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima od zloupotrebe droga; uz povremena predavanja kao primarnu strategiju.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci. Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program izostavi upotrebu predavanja kao primarne strategije. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

PAS nisu za nas u 2018. – Deo 1, 2, 3, 4 (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Interaktivni forumi i kreiranje brošure za roditelje „Bolesti zavisnosti: ne želim da se desi u mojoj porodici i aktivno radim na tome“; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima vezanim za korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima od korišćenja droga, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcija rizika u vezi zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima u pogledu zloupotrebe droga.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno. Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program izostavi upotrebu predavanja kao primarne strategije. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Program prevencije zloupotrebe droga u školama (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Interaktivni forumi; uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima od korišćenja droga, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcija rizika u vezi zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima u pogledu zloupotrebe droga.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci. Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program izostavi upotrebu predavanja kao primarne strategije. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Jači nego ikad“ – 2. deo 2016. godine (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Izrada letka i onlajn aplikacije „Kako preživeti negativan uticaj vršnjaka“, kao i organizacija javnih događaja (demonstracija „pijanih naočara“); interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima vezanim za korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima od korišćenja droga, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcija rizika u vezi zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima u pogledu zloupotrebe droga.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno. Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program izostavi upotrebu predavanja kao primarne strategije. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Klub mladih Crvenog Krsta (Zavod za javno zdravlje Kraljevo)	Interaktivne aktivnosti usmerene na razvoj veština sa odabranim predstavnicima učenika za vršnjačke edukatore.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući obučene vršnjake); uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

Projekat „Hoću da znam, jer ja biram!“ (Zavod za javno zdravlje Subotice)	Multimedijiski forumi; kviz takmičenje; promocija fizičke aktivnosti i kontakta s prirodom; nagradni konkurs za video spot; medijska kampanja na društvenim mrežama; interaktivne aktivnosti sa učenicima (razgovori o društvenim uverenjima, stavovima i očekivanjima, uključujući posledice zloupotrebe droge); kreativno prevazilaženje razvojnih problema i korisno slobodno vreme.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući obučene vršnjake).	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Zdravstveno vaspitanje o reproduktivnom zdravlju srednjoškola u Vojvodini, školska 2014/2015. godina (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Radionice; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština (suočavanje sa društvenim pritiscima vezanim za korišćenje droge i razvoj zdravih odgovora na izazovne životne situacije, vežbanje veština nošenja sa situacijom, odlučivanja i odupiranja rizičnom ponašanju); uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima od korišćenja droga, uključujući i posledice zloupotrebe (percepcija rizika u vezi zloupotrebe); razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima u pogledu zloupotrebe droga.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi obučeni facilitator (uključujući i obučene vršnjake). Predavanja kao primarna strategija.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Preporučuje se da program izostavi upotrebu predavanja kao primarne strategije. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Projekat Omladine JAZAS-a Požarevac: „Znam šta hoću, drogu neću!“	Vršnjačka edukacija; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u razvoj veština; uzrasno prikladni razgovori sa vršnjačkim edukatorima u prisustvu zdravstvenih radnika i nastavnog osoblja.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Zajedno protiv droga za bezbedniji Sombor“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Edukacija kroz predavanja i razgovore sa učenicima; edukativni film; uzrasno prikladni razgovori o različitim društveno uvreženim uverenjima, stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima od korišćenja droga, uključujući i posledice zloupotrebe.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi obučeni facilitator (uključujući i obučene vršnjake); pruža priliku za vežbanje i učenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština, naročito uključujući nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine otpornosti, a posebno u odnosu na zloupotrebu supstanci.	Program primenjuje polovinu karaktera za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2016: Udruženje samohranih majki SM Niš – „Podizanje svesti o prevenciji kao značajnom faktoru u očuvanju zdravlja kod mladih“ (Ministarstvo omladine i sporta)	Edukacija; seminari; radionice; forumi, kampanje; prezentacije; edukacija i osnaživanje vršnjačkih edukatora za prevenciju faktora rizika kod mladih; radionice – prevencija potencijalnih bolesti i identifikacija potencijalnih rizika kod vršnjaka; uključivanje nastavnog osoblja i roditelja.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; pruža priliku za vežbanje i učenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština, naročito uključujući nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine korišćenje, a posebno u odnosu na zloupotrebu supstanci; percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, sa naglaskom na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje manje od polovine karaktera za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2017: Udruženje avantura „Vršnjačka edukacija za u sprečavanju dopinga u sportu“ (Ministarstvo omladine i sporta)	Obuke; društvene mreže; vršnjačka edukacija – vršnjački instruktori, obuke.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; pruža priliku za vežbanje i učenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština, naročito uključujući nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine otpornosti, a posebno u odnosu na korišćenje supstanci; percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci sa naglaskom na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci. Prezentacije (samo davanje informacija).	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

2017: Omladina JAZAS-a Novi Sad – „Zdravlje je u znanju” – prevencija HIV/AIDS-a, bolesti zavisnosti, PPI i očuvanje reproduktivnog zdravlja kroz programe vršnjačke edukacije (Ministarstvo omladine i sporta)	Obuke; radionice; promotivne kampanje; obuka u školama; obuka edukatora.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi je obučeni facilitator (uključujući i obučene vršnjake); pruža priliku za vežbanje i učenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština, naročito uključujući nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine otpornosti a posebno u odnosu na korišćenje supstanci; percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci sa naglaskom na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2018: Omladina JAZAS-a Kragujevac – <i>Safe Party</i> (Ministarstvo omladine i sporta)	Radionice; društvene mreže; konferencije; seminari; edukacije; obuke; priručnici; obuka vršnjačkih edukatora; uključivanje nastavnika; uključivanje roditelja.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi je obučeni facilitator (uključujući i obučene vršnjake); pruža priliku za vežbanje i učenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština, naročito uključujući nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine otpornosti, a posebno u odnosu na korišćenje supstanci; percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci sa naglaskom na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Program promocije zdravlja kroz vršnjačku edukaciju (Institut za javno zdravlje Kragujevac)	Edukacija edukatora; edukacija učenika (budućih edukatora) od strane zdravstvenih radnika iz Instituta za javno zdravlje. Shodno tome, program su sprovodili obučeni vršnjaci.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi je obučeni facilitator (uključujući i obučene vršnjake); pruža priliku za vežbanje i učenje širokog spektra ličnih i socijalnih veština, naročito uključujući nošenje sa situacijom, odlučivanje i veštine otpornosti, a posebno u odnosu na korišćenje supstanci; percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci sa naglaskom na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Stani-razmisli-odluči“ (Zavod za javno zdravlje Kruševac)	Radionica; predavanje; vršnjačka edukacija; istraživanje; interaktivna aktivnost za učenike u vežbanju ličnih i socijalnih veština kroz igru uloga, skečeve, PP prezentacije, radio emisije. Projekat je takođe obuhvatio razgovore o stavovima, pozitivnim i negativnim očekivanjima u odnosu na korišćenje droge i lične percepcije rizika od zloupotrebe; vršnjačka edukacija kroz takmičenje odeljenja/škola, vežbanje nošenja sa društvenim pritiscima na korišćenje droga i odupiranje rizičnim ponašanjima, kao i kroz sajam ideja učenika. Time su ostvareni posebni ciljevi projekta: stvaranje pozitivnog psihosocijalnog okruženja u školi; povećanje nivoa socijalnih kompetencija mladih; razvijanje prijateljstava, osećaja pripadnosti i volonterskog duha.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Strukturisan časovi (uglavnom 10-15) jednom nedeljno; sprovodi ga obučeni facilitator (uključujući i obučene vršnjake).	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese manje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Projekat „Matura“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Radionice, forumi, edukativni filmovi, predavanja i vršnjačka edukacija kroz koju maturanti mogu da nauče širok spektar ličnih i socijalnih veština, sa posebnom pažnjom usmerenom na odupiranje uticaju vršnjaka u pogledu zloupotrebe droga, odlučivanje i razumevanje rizika povezanih sa drogama i upoznavanje sa pravnim propisima i posledicama, odnosno pravima i obavezama; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština; sprovode ga policijski službenici koji poseduju veštine i znanje; projekat pokriva sledeće teme; „Prevenција neprikladnog i nasilnog ponašanja maturanata“, „Prevenција zloupotrebe droge i alkohola“, „Rizici i posledice nepoštovanja saobraćajnih pravila i propisa“.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova.	Program primenjuje skoro sve karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Izaberi da odbiješ“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova) „Izaberi da odbiješ“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Radionica; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici i facilitatori.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Lions Quest program „Veštine za adolescenciju“ (UNODC)	Radionica; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština; sprovodi se kroz niz časova i pokriva razne teme, uključujući i korišćenje supstanci; sprovodi ga obučeni facilitator; program obuhvata naknadne dodatne časove. Program se sprovodi dve školske godine.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.		Program primenjuje karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda.
„Budi pametan, prihvati izazov. Droga je nula, život je jedan.“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Organizovanje kreativnih radionica; interaktivne aktivnosti koje uključuju učenike u praktikovanje ličnih i socijalnih veština.	Koristi interaktivne metode; sprovodi se kroz niz strukturisanih časova (uglavnom 10-15) jednom nedeljno, često uz dodatne časove tokom narednih nekoliko godina; sprovodi ga obučeni facilitator; pruža priliku da se vežba i nauči širok spektar ličnih i socijalnih veština, posebno u odnosu na korišćenje supstanci; uticaj percepcije rizika povezanih sa korišćenjem supstanci, naglasak na neposredne posledice; razbijanje zabluda o normativnoj prirodi i očekivanjima povezanim sa korišćenjem supstanci.	Sprovodi se kroz niz strukturisanih časova; sprovode ga obučeni nastavnici odnosno facilitatori.	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

Programi za unapređenje školskog okruženja

Tabela 18. Prikaz komparativne analize programa za unapređenje školskog okruženja koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda

Strategija	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
„Poslovi od opšteg interesa u zdravstvenoj zaštiti za programsku aktivnost“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo)	Radionice; predavanja; vršnjačka edukacija; interaktivni forumi; redovan oblik primarne nege i pomoći; dobro strukturisane interaktivne radionice usmerene na razvoj ličnih i socijalnih veština; aktivnosti koje razvijaju dobru atmosferu u školi i neguju prosocijalno a smanjuju neprikladno ponašanje.	Često se sprovodi tokom prvih školskih godina; uključuje strategije za odgovor na neprikladno ponašanje; uključuju strategije za priznavanje prikladnog ponašanja; uključuju povratne informacije o očekivanjima; aktivno učešće učenika.	Često se sprovodi tokom prvih školskih godina; uključuje povratne informacije o očekivanjima.	Deo programa koji se odnosi na unapređenje školskog okruženja primenjuje karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Kampanja „Škola da, droga ne“ (Zavod za javno zdravlje Valjevo)	Interaktivni forumi; predavanja; dobro strukturisane interaktivne radionice koje imaju za cilj razvoj ličnih i socijalnih veština; aktivnosti koje razvijaju dobru školsku atmosferu i neguju prosocijalno, a smanjuju neprikladno ponašanje; programi za razvoj roditeljskih veština.	Često se sprovodi tokom prvih školskih godina; uključuje strategije za odgovor na neprikladno ponašanje; uključuje strategije za priznavanje prikladnog ponašanja; uključuje povratne informacije o očekivanjima; aktivno učešće učenika.	Često se sprovodi tokom prvih školskih godina; uključuje povratne informacije o očekivanjima.	Deo programa koji se odnosi na unapređenje školskog okruženja primenjuje karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Kreativni rad sa učenicima na prevenciji zloupotrebe psihoaktivnih supstanci“ (Gradski zavod za javno zdravlje Beograda)	Radionica; aktivnosti koje razvijaju dobru atmosferu u učionici (timski razvoj osećaj pripadnosti); program vode obučeni nastavnici kroz niz strukturisanih časova (10-15); uzrasno prikladni vođeni razgovori koji obuhvataju posledice zloupotrebe droga (percepcije rizika od zloupotrebe).	Često se sprovodi tokom prvih školskih godina; uključuje strategije za odgovor na neprikladno ponašanje; uključuje strategije za priznavanje prikladnog ponašanja; uključuje povratne informacije o očekivanjima; aktivno učešće učenika.	Često se sprovodi tokom prvih školskih godina; uključuje strategije za odgovor na neprikladno ponašanje; uključuje strategije za priznavanje prikladnog ponašanja; uključuje povratne informacije o očekivanjima; aktivno učešće učenika.	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

Medijska kampanja

Tabela 19. Prikaz komparativne analize programa medijskih kampanja koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda

Strategija	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
„Kordinacija, planiranje, organizacija i sprovođenje aktivnosti promocije zdravlja posebno usmerene na osetljive društvene grupe“ (Zavod za javno zdravlje Požarevac)	Predavanja; radionice; interaktivni forumi; informacije putem masovnih medija; obuke se sprovode u skladu sa savremenim stručno-medicinskim stavovima i doktrinom u oblasti unapređenja zdravlja dece i mladih, iz aspekta rada stručnjaka u oblasti javnog zdravlja; primenjuju se metodi aktivne nastave u omladinskom radu i organizacije zajednice koji uključuju i mladu i opštu populaciju.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Kordinacija, planiranje, organizacija i sprovođenje aktivnosti promocije zdravlja posebno usmerene na osetljive društvene grupe“ (Zavod za javno zdravlje Kraljevo)	Predavanja; radionice; interaktivni forumi; informacije putem masovnih medija; obuke se sprovode u skladu sa savremenim stručno-medicinskim stavovima i doktrinom u oblasti unapređenja zdravlja dece i mladih, iz aspekta rada stručnjaka u oblasti javnog zdravlja; primenjuju se metodi aktivne nastave u omladinskom radu i organizacije zajednice koji uključuju i mladu i opštu populaciju.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Jači nego ikad“ (Institut za javno zdravlje Vojvodine)	Fokus grupe; izrada štampanog i elektronskog zdravstveno-edukativnog sredstva (postera) i Fejsbuk stranice.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije i društvene mreže, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodom. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
„Zavisnost na <i>ignor</i>“ (Zavod za javno zdravlje Pančevo)	Predavanje, radionica, interaktivni forumi, konkurs za najbolji poster i film na temu narkomanije, istraživanje, promocija radova putem Fejsbuk stranice projekta i medija, distribucija letaka na srpskom i manjinskim jezicima i distribucija pobjedničkog postera.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije i društvene mreže, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodom. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

Odgovor na individualne psihološke ranjivosti

Tabela 20. Prikaz komparativne analize programa o individualnim psihološkim ranjivostima koji se sprovede u Srbiji i Međunarodnih standarda

Program	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
2017: Udruženje građana: „Svet reči“ – „Mi ne pričamo drugima, mi pričamo sa tobom“ (Ministarstvo omladine i sporta)	Psihološke radionice; onlajn savetovališta; individualna savetovališta; terapijski rad psiholoških savetovališta; edukacija; radionice za prevenciju rizika; timovi za vršnjačku edukaciju; uključivanje nastavnika i stručnih asistenata u školama; uključivanje roditelja.	Sprovede obučeni stručnjaci; učesnici su prepoznati po tome što poseduju posebne osobine ličnosti na osnovu potvrđenih instrumenata; programi se organizuju na takav način da se izbegne eventualna stigmatizacija; učesnicima se prenose veštine za pozitivno nošenje sa emocijama koje proističu iz njihove ličnosti; kratak niz susreta (2-5).	Učesnici su prepoznati po tome što poseduju posebne osobine ličnosti na osnovu potvrđenih instrumenata; učesnicima se prenose veštine za pozitivno nošenje sa emocijama koje proističu iz njihove ličnosti; kratak niz susreta (2-5).	Program primenjuje manje od polovine karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese srednje modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2016: Udruženje građana „Svet reči“ – „Niste sami! Mi smo sa vama.“ (Ministarstvo omladine i sporta)	Razvoj jezičkih kompetencija za prevenciju rizika među ugroženim grupama; psihološka i obrazovna podrška; edukacija mladih; učešće roditelja; radionice.	Sprovede obučeni stručnjaci; učesnici su prepoznati po tome što poseduju posebne osobine ličnosti na osnovu potvrđenih instrumenata; programi se organizuju na takav način da se izbegne eventualna stigmatizacija; učesnicima se prenose veštine za pozitivno nošenje sa emocijama koje proističu iz njihove ličnosti; kratak niz susreta (2-5).	Učesnici su prepoznati po tome što poseduju posebne osobine ličnosti na osnovu potvrđenih instrumenata; programi se organizuju na takav način da se izbegne eventualna stigmatizacija; učesnicima se prenose veštine za pozitivno nošenje sa emocijama koje proističu iz njihove ličnosti; kratak niz susreta (2-5).	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

Medijske kampanje – adolescenti i odrasli

Tabela 21. Prikaz komparativne analize programa medijskih kampanja koji se sprovode u Srbiji i Međunarodnih standarda

Program	Karakteristike koje se po prikazu primenjuju	Karakteristike povezane za pozitivnim ishodima	Karakteristike koje se po prikazu ne primenjuju Karakteristike koje nisu povezane ni sa kakvim ili su povezane sa negativnim ishodima (podvučeno crvenim)	Procena
„Izbor je tvoj – droga je promašaj.“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Štampa promotivnog materijala; medijska prezentacija; sastanci sa projektnim institucijama; distribucija propagandnog materijala; edukacija u školama.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije i promotivna sredstva, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2019: Centar za omladinski rad – „Izazov 21 dan - promocija zdravih stilova života i prevencija rizičnog ponašanja“ (Ministarstvo omladine i sporta)	Kursevi: konferencije; medijske kampanje; standardizovani programi i razvijeni servisi za omladinski rad; edukacija vršnjaka i mladih.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije i promotivna sredstva, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

2018: Omladina JAZAS-a Novi Sad – „Zdravlje je u znanju” – letnja škola Omladine JAZAS-a Novi Sad za vršnjačku edukaciju u oblasti prevencije HIV/AIDS-a i bolesti zavisnosti (Ministarstvo omladine i sporta)	Obuke; kampovi za mlade; društvene mreže; vršnjačka edukacija; mentori; radionice; uključivanje nastavnika.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira. Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije i promotivna sredstva, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
2018: Omladina JAZAS-a Kragujevac – Safe Party (Ministarstvo omladine i sporta)	Radionice; društvene mreže; konferencije; seminari; edukacije; obuke; priručnici; obuka vršnjačkih edukatora; učešće nastavnika; učešće roditelja.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije, društvene mreže i promotivna sredstva, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Projekat „Hoću da znam jer ja biram!” (Zavod za javno zdravlje Subotica)	Multimedijski forumi; kviz takmičenje; promocija fizičke aktivnosti i kontakta s prirodom; nagradni konkurs za video spot; medijska kampanja na društvenim mrežama.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Podaci ukazuju da program koristi masovne medije i društvene mreže, ali nema podataka koji ukazuju da sadrži bilo kakve karakteristike povezane sa pozitivnim ishodima. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

„Stani-razmisli-odluči“ (Zavod za javno zdravlje Kruševac)	Radio emisije.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Program primenjuje minimalne karakteristike za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese veće modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.
Projekat „Matura“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova)	Medijska promocija projekta i informisanje javnosti putem emitovanja video spotova, pojavljivanje policijskih službenika i drugih partnera u medijima i saopštenja za štampu. Sve navedene aktivnosti treba da doprinesu podizanju svesti kod učenika, roditelja, školskih predstavnika, ostalih partnera u zajednici i građana o bezbednosti tokom maturskih proslava.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; poruke se osmišljavaju na osnovu jakog formativnog istraživanja; čvrsto povezana sa drugim postojećim programima prevencije droga u kući, školi i zajednici; ostvaruje adekvatnu izloženost ciljne grupe duži vremenski period; sistematski se evaluira; usmerena na roditelje, ima za cilj promenu kulturnih normi o korišćenju supstanci i/ili edukaciju o posledicama korišćenja supstanci i/ili predlaže strategije za odupiranje korišćenju supstanci.	Precizno definisanje ciljne grupe kampanje; zasnovana na solidnoj teorijskoj osnovi; sistematski se evaluira.	Program primenjuje polovinu karakteristika za koje je prepoznato da dovode do pozitivnih ishoda. Program treba da unese znatne modifikacije da bi se u potpunosti uskladio sa Međunarodnim standardima.

